

УДК 621.38:37.0

ББК 32.85:74

Б 61

ТҮЗҮҮЧҮЛӨР:

Бекбалаева Ж.А.

Кожоканова Т. А.

Керимова М.Т.

Кыдыралиева Г.А.

Б 61 Билим берүү мекемелери үчүн электрондук ресурстар: *Практикалык колдонмо. / Түз.: Ж. А. Бекбалаева, Т. А. Кожоканова, М. Т. Керимова, Г. А. Кыдыралиева, Борбордук Азиядагы Америка университети, С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университети. – Б.: 2024. – 80 б.*

ISBN 978-9967-9549-2-2

Бул колдонмо билим берүү мекемелеринде электрондук ресурстарды өнүктүрүүгө жана колдонууга арналган.

Басылмада электрондук ресурстар, алардын Кыргызстанда өнүгүү тарыхы, жалпы иштөө принциптери, анын ичинде маалыматты издөө стратегиялары жана ресурстарды баалоо тууралуу негизги маалыматтар камтылган. Ошондой эле Ачык билим берүү ресурстары (АББР) жана алардын билим берүү жаатында ролунун жогорулашы да талкууланат.

Басылма билим берүү мекемелеринин кызматкерлерине, мугалимдерге, аспиранттарга, китепканачыларга, студенттерге ж.б. багытталган.

Бул басылма Creative Commons Ачык лицензиясы аркылуу жеткиликтүү «Attribution-ShareAlike» (Атрибуция-Шарттарды сактоо) Бүткүл дүйнөлүк 4.0

ISBN 978-9967-9549-2-2

УДК 621.38:37.0

ББК 32.85:74

© **Түзүүчүлөр:** Бекбалаева Ж.А.,
Кожоканова Т. А., Керимова М.Т.,
Кыдыралиева Г.А., 2024

МАЗМУНУ

Алгы сөз.....	5
1-бөлүм. Электрондук ресурстар: жалпы маалымат	7
Аныктамасы жана жалпы маалымат.....	7
Кыргызстандагы электрондук билим берүү ресурстары	11
Электрондук ресурстарды башкаруу	20
2-бөлүм. Электрондук ресурстар менен иштөөнүн жалпы принциптери.....	28
Маалыматты издөө жолунун түрлөрү	29
Натыйжалуу издөө стратегиясы.....	31
Издөө натыйжаларын карап чыгуу жана иргөө.....	36
Маалымат базасынын функционалдык мүмкүнчүлүктөрү	39
3-бөлүм. Маалымат ресурстарын баалоо	43
Академиялык жана белгилүү ресурстар	43
Академиялык ресурстарды баалоо.....	45
Веб - сайттарды баалоо.....	47
Рецензиялоо.....	49
4-бөлүм. Ачык билим берүү ресурстары.....	53
Аныктамасы.....	53
АББРдин 5 аракети	55

Creative Commons ачык лицензиялары	56
Коомдук домен	60
АББР китепканалары	61
Пайдалуу ресурстардын тизмеси	67
Академиялык ресурстардын маалымат базалары	67
Ачык ресурстар	70
Англис тилин үйрөнүү үчүн ресурстар	76

Алгы сөз

Электрондук ресурстар ар түрдүү жана актуалдуу маалыматка тез жетүүнү камсыз кылуу менен билим берүү тармагында маанилүү ролду ойнойт. Алар заманбап технологияларды жана кеңири функционалдык мүмкүнчүлүктөрдү интеграциялоо аркылуу окуунун жүрүшүндө ийкемдүүлүк мүмкүнчүлүгүн берип, окутууну эффективдүү, интерактивдүү жана жеткиликтүү кылат.

Электрондук ресурстар веб-сайттарды, тиркемелерди, электрондук китептерди, онлайн курстарды, видео жана аудио материалдарды, маалымат базаларын, программалык камсыздоо жана башка кеңири спектрди камтыйт. Мындай ресурстар менен иштөө технологиялык сабаттуулуктан тышкары, санариптик контент менен өз ара аракеттенүү, анын ичинде маалыматты эффективдүү издөө жана булактардын ишенимдүүлүгүн баалоо боюнча көндүмдөрдү талап кылат.

Маалыматты критикалык талдоо, ошондой эле жаңы технологияларды үйрөнүүгө жана ыңгайлашууга даяр болуу, билим берүүдө, кесиптик чөйрөдө жана күнүмдүк турмушта электрондук ресурстар менен ийгиликтүү иштөө үчүн маанилүү көндүмдөр болуп саналат.

Акыркы ондогон жылдар ичинде билим берүү жаатында электрондук ресурстар тармагынын көрүнүктүү өнүгүүсү байкалды. Билим берүү мекемелери дүйнөлүк электрондук ресурстарга жетүү мүмкүнчүлүгүн кеңейтип, ошондой эле глобалдык билим берүү экосистемасынын бир бөлүгү болуп калган өз ресурстарын түзүп жана алар менен бөлүшүүдө.

Бул колдонмо колдонуучуларды билим берүү уюмдарында электрондук ресурстарды иштеп чыгуу жана колдонуу менен тааныштыруу максатында иштелип чыккан. Басылмада электрондук ресурстар, алардын Кыргызстанда өнүгүү тарыхы, жалпы иштөө принциптери, анын ичинде маалыматты издөө стратегиялары жана ресурстарды баалоо тууралуу негизги маалыматтар камтылган. Ошондой эле ачык билим берүү ресурстары (АББР) жана алардын билим берүү тармагында ролунун жогорулашы да талкууланат. Басылма жогорку жана орто окуу жайларынын кызматкерлерине, окутуучуларга, аспиранттарга, китепканачыларга жана окутууда, үйрөнүүдө жана илимий иштерди жүргүзүүдө маалыматтык ресурстар менен иштеген башка колдонуучулар үчүн да пайдалуу болуп саналат.

1-бөлүм. Электрондук ресурстар: жалпы маалымат

Аныктамасы жана жалпы маалымат

*Кыргызстандагы электрондук билим берүү
ресурстары*

Электрондук ресурстарды башкаруу

Аныктамасы жана жалпы маалымат

Электрондук ресурстар – бул электрондук (санариптик) форматта сакталган жана колдонуучуларга жеткиликтүү болгон санариптик материалдар, маалымат же мазмун. Алар маалымат базасы, электрондук китептер, санариптик журналдар, мультимедиялык материалдар, веб-сайттар жана башка кеңири спектрдеги электрондук ресурстарды камтыйт. Электрондук ресурстарды колдонуу компьютерлер, планшеттер жана смартфондор сыяктуу электрондук түзүлүштөрдүн жардамы менен Интернетке туташуу аркылуу ишке ашырылат. Электрондук ресурстар билимге жана маалыматтын эбегейсиз чоң көлөмүнө ыңгайлуу жана эффективдүү жетүүгө жардам берген, билим берүүнүн жана илимий чөйрөнүн ажырагыс бөлүгү болуп калды.

Белгилей кетсек, учурда «электрондук» жана «санариптик» терминдери заманбап окуу жайларда жана китепканаларда теориялык жана практикалык маселелерди чечүүдө синонимдер катары колдонулат. Билим берүү чөйрөсүндө бир документтен

көп компоненттүү маалымат базаларына чейин жеткен электрондук ресурстардын ар кандай түрлөрү колдонулат¹.

- *Маалымат базасы* – бул көбүнчө макалаларды, илимий эмгектерди жана башка маалыматтык ресурстарды камтыган материалдардын санариптик жыйнагы. Маалымат базалары ар кандай предметтик аймактарды камтып, издөө мүмкүнчүлүгүн түзөт жана колдонуучуларга материалга эффективдүү жетүүнү камсыз кылат.
- *Электрондук китеп* – планшеттер же компьютерлер сыяктуу электрондук түзүлүштөрдө окула турган китептердин санариптик версиялары. Электрондук китептер универсалдуу болуп саналат, окурмандарга адабий жана окуу материалдарга жетүүгө мүмкүнчүлүк берет.
- *Санариптик журналдар* – илимий макалаларды, изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын жана карап чыгуу мүмкүнчүлүгүн камтыган, электрондук форматта басылып чыккан мезгилдүү басылмалар. Мындай журналдар онлайн платформалар (маалымат базалары) аркылуу жеткиликтүү жана мугалимдерге, изилдөөчүлөргө жана студенттерге актуалдуу жана колдонууга ыңгайлуу болгон мазмун менен камсыз кылат.
- *Мультимедиалык ресурстар* текст, графика, аудио, видео жана интерактивдүү элементтердин айкалышын

¹ Волкова К.Ю., Зверевич В.В. Цифровой или электронный (Digital vs Electronic). Научные и технические библиотеки. 2020;(12):159-172. <https://doi.org/10.33186/1027-3689-2020-12-159-172>

камтыйт. Мультимедиа маалымат берүүнүн динамикалык жана кызыктуу жолун камсыз кылуу менен окутуунун эффективдүүлүгүн жогорулатат.

- *Электрондук китепкана (ЭК)* – навигация жана издөө куралдары бар электрондук материалдардын ирээттелген коллекциясын уюштуруу, сактоо жана колдонуу үчүн арналган маалымат системасы. Билим берүү мекемелери өздөрүнүн электрондук китепканаларын айрым тармактарга же ресурстардын категорияларына ылайык түзө алышат.
- *Электрондук китепкана системасы (ЭКС)* – бул автоматташтырылган маалыматтык система, электрондук документтердин уюштурулган жыйнактарын же топтомдорун жана билим берүү, изилдөө максаттарында пайдалануу үчүн ар кандай онлайн кызматтарды камтыйт.

Издөө жана максаттарына жетүү үчүн колдонуучулар ресурстардын түрлөрү жөнүндө жалпы түшүнүккө ээ болушу керек. Ресурстардын негизги классификациясын түшүнүү электрондук ресурстарды издөөнүн структурасын жеңилдетет, ошондой эле издөөнүн жыйынтыктары менен иштөөнүн натыйжалуулугун жогорулатат. Төмөндө ар кандай мүнөздөмөлөр боюнча маалыматтык ресурстардын таблицасы келтирилген, ал сизге алардын ар түрдүүлүгүн билүүгө жардам берет².

² <http://lib.urfu.ru/mod/tab/view.php?id=3413> адаптацияланган

1-таблица. Маалыматтык ресурстардын классификациясы

<p>Басылманын түрлөрү боюнча</p> <ul style="list-style-type: none"> • китептер • макалалар • диссертациялардын авторефераттары жана диссертациялар • патенттелген документтер • ченемдик-техникалык документтер • статистикалык жана аналитикалык материалдар • жаңылыктар • ар түрдүү мазмундагы материалдар 	<p>Маалыматтуулугу боюнча</p> <ul style="list-style-type: none"> • толук тексттүү • библиографиялык • абстракттуу • далил аркылуу
<p>Белгилери боюнча</p> <ul style="list-style-type: none"> • текст түрүндө • графикалык • аудио • видео • мультимедиялык 	<p>Маалыматты камтуусу боюнча</p> <ul style="list-style-type: none"> • универсалдуу • профилдүү
	<p>Максаты боюнча</p> <ul style="list-style-type: none"> • илимий изилдөөчүлүк • билим берүүчүлүк • байланыш • көңүл ачуучулук
<p>Мазмунунун жеткиликтүүлүгү боюнча</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • коммерциялык (акы төлөнүүчү) <ul style="list-style-type: none"> – жеке жазылуу – мекеме аркылуу жазылуу – консорциум (корпоративдик) аркылуу жазылуу – мамлекеттик денгээлде жазылуу – долбоор аркылуу жазылуу 	<ul style="list-style-type: none"> • Коммерциялык эмес (акысыз) <ul style="list-style-type: none"> – кайтарымсыз жеткиликтүүлүктөгү ресурстар – эркин жеткиликтүүлүктөгү ресурстар – ачык жеткиликтүүлүктөгү ресурстар

Жеткиликтүүлүктүн жол жобосу

- коомдук жеткиликтүүлүк (бардык колдонуучулар үчүн чектөөсүз жеткиликтүү)
- тармактык жеткиликтүүлүк (Интернет тармагы аркылуу жеткиликтүү)
- ички тармак аркылуу жеткиликтүүлүк (ички тармак аркылуу жеткиликтүү)
- жергиликтүү жеткиликтүүлүк (бир нече түзүлүштөр аркылуу жеткиликтүү)
- айкалышкан жеткиликтүүлүк (онлайн-оффлайн)
- аралыктан колдонуу (аралыктан колдонуу системасы аркылуу, логин жана пароль аркылуу)

Кыргызстандагы электрондук билим берүү ресурстары

Акыркы он жылдыктарда Кыргызстанда электрондук ресурстар тармагында олуттуу өнүгүү байкалды, бул санариптештирүүнүн жана технологиялык өнүгүүнүн жаңы этаптарында чагылдырылган.

2000-жылдардын башында өлкөнүн китепканаларынын EIFL Китепканалар үчүн электрондук маалымат эл аралык консорциуму менен кызматташуусунун натыйжасында өлкөнүн университеттеринде жана коомдук китепканаларында электрондук ресурстардын өнүгүшү олуттуу өсүшкө ээ болгон.

Бул өнөктөштүктүн алкагында EBSCO компаниясынын илимий басылмаларынын электрондук маалымат базасына биринчи улуттук жазылуу уюштурулган. Азыркы учурда EBSCO дүйнө жүзү боюнча ар кандай типтеги китепканаларга маалыматтык материалдарды жана кызматтарды жеткирген эң ири компаниялардын бири болуп саналат.

Акыркы жылдары EIFL консорциумунун колдоосу менен колдонуучулар жана китепканачылар үчүн окутууда жана илимий изилдөөдө электрондук ресурстарды эффективдүү пайдалануу боюнча тренингдер уюштурулуп келет.

Электрондук ресурстарга жеткиликтүүлүктү өнүктүрүүнүн көрүнүктүү этабы, 2008–2014-жылдары өлкөдө *Ачык жеткиликтүүлүк кыймылынын* (англ. Open Access Movement) пайда болушу жана анын активдүү өнүккөн мезгилине туура келет. Илимий изилдөөлөргө жана окуу материалдарына чексиз жетүүнү жактаган бул демилге күч алып гана тим болбостон, билим берүү мекемелеринде ачык билим берүү ресурстарын (АББР) жайылтуунун жана кабыл алуунун пайдубалын түптөдү. Өлкөнүн алдыңкы билим берүү мекемелери тарабынан АББР концепциясынын кабыл алынышы бул окуу материалдарын эркин жеткиликтүү кылуу каалоосун, ошондой эле окуу чөйрөсүнүн инклюзивдүүлүгүнө жана жеткиликтүүгүнө салым кошуп жаткандыгын түшүндүрөт.

Учурда заманбап электрондук ресурстарга жетүүнү кеңейтүү боюнча ар кандай деңгээлде программалар ишке ашырылууда. 2017-жылы Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бардык окуу жайларга жана илимий уюмдарга *Web of Science* эл аралык илимий-метрикалык платформасына кирүү мүмкүнчүлүгү берилген³. 2023-жылы өлкөнүн жогорку окуу жайлары *Scopus* илимий-метрикалык маалымат базасына кирүү

³ <https://ru.sputnik.kg/20170110/uchenye-iz-kyrgyzstana-poluchili-dostup-k-mezhdunarodnoj-baze-dannyh-1031191691.html>

мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту⁴. Бул долбоорлор улуттук билим берүүнүн жана илимдин кадыр-баркын жогорулатууга, ата мекендик окумуштууларды эл аралык академиялык коомчулукта таанууга, фундаменталдык жана прикладдык изилдөөлөрдү өбөлгөлөөгө багытталган.

Учурда өлкөнүн билим берүү мекемелеринде электрондук ресурстарга жетүүнүн бир нече моделдерин бөлүп көрсөтүүгө болот.

Билим берүү мекемелери электрондук ресурстардын топтомдорун жалпыланган жана адистештирилген маалымат базаларына жазылуу, ачык жеткиликтүүлүк жана АББР ресурстарын колдонуу, ошондой эле өздөрүнүн санариптик архивдерин жана коллекцияларын уюштуруу аркылуу түзүшөт. Азыркы учурда университеттердин китепканаларында окуу жайдын окуу материалдарынын жана илимий эмгектеринин көчүрмөлөрү сакталган ачык жеткиликтүүлүктөгү репозиторийлерди (санариптик архивдер) түзүү боюнча жигердүү иштер жүрүп жатат. Мындай платформалардын мисалы катары Борбордук Азиядагы Америка университетинин (<https://dspace.auca.kg/>) жана ОБСЕ Академиясынын (<https://mt.osce-academy.kg>) репозиторийлерин айтсак болот.

Университеттин китепканалары консорциумдун мүчөлөрүнүн ортосунда жазылуу баасын бөлүшүп төлөөгө мүмкүнчүлүк берген **корпоративдик жазылуу моделин (консорциум моделин)** колдонушат. Мындай моделдин мисалы катары EBSCO академиялык маалымат базасына жазылуу же өлкөнүн көпчүлүк окуу жайларында жеткиликтүү болгон Scopus

⁴ <https://24.kg/obschestvo/280570/>

илимий-метрикалык маалыматтар базасына жазылуусун алсак болот. Корпоративдик модель электрондук коллекцияларды түзүүдө дагы колдонулат. Бүгүнкү күндө электрондук китепканалар ассоциациясы тарабынан колдоого алынган *Kyrlibnet* (<https://arch.kyrlibnet.kg/>) корпоративдик ачык жеткиликтүүлүктөгү репозиторий активдүү иштеп жатат. Бул 22 000ден ашык эмгектерди, анын ичинде авторефераттарды, диссертацияларды, илимий журналдарды, монографияларды, окуу китептерин жана лекциялардын конспекттерин ж.б камтыйт.

Эл аралык долбоорлор өлкөнүн электрондук ресурстарынын экосистемасынын маанилүү бөлүгү болуп саналат. Көптөгөн университеттер *Research4Life* (<https://www.research4life.org>) сыяктуу глобалдык демилгелерге кошулушат, ал экономикалык жактан өнүгүп келе жаткан өлкөлөр үчүн алдыңкы академиялык жана илимий басылмалардын электрондук ресурстарына жетүүнү камсыз кылууну көздөйт.

Research4Life илимий байланыш, технология жана эл аралык өнүгүү жаатындагы Дүйнөлүк Саламаттыкты сактоо Уюму (WHO), Бүткүл дүйнөлүк азык-түлүк жана айыл чарба уюму (FAO) Бириккен Улуттар Уюмунун Айлана-чөйрө программасы (UNEP), Интеллектуалдык менчиктин бүткүл дүйнөлүк уюму (WIPO), Эл аралык эмгек уюму (МОТ); Корнелл жана Йель университеттери; Илимий, техникалык жана медициналык басмаканалардын эл аралык ассоциациясы жана 200дөн ашык эл аралык басылмалар сыяктуу уюмдардын өнөктөштүк долбоору.

Research4Life билим берүү мекемелерине саламаттыкты сактоо, айыл чарба, айлана-чөйрөнү коргоо жана башка жашоо

тууралуу илимдер, физикалык жана коомдук илимдер тармагындагы академиялык жана кесипкөй рецензияланган материалдарга онлайн жеткиликтүүлүктү камсыз кылат.

2002-жылдан бери *Research4Life* 125 төмөн жана орто кирешелүү өлкөлөрдүн 11 500дөн ашык мекемелеринин колдонуучуларына 203 000 алдыңкы журналдарга жана китептерге акысыз же арзандатылган онлайн жеткиликтүүлүктү камсыз кылган.

Research4Life беш жыйнактан турат: Саламаттыкты сактоо тармагындагы изилдөөлөр (Hinari); Айыл чарба тармагындагы изилдөөлөр (AGORA); Айлана-чөйрө тармагындагы изилдөөлөр (OARE); Өнүгүү жана инновация тармагындагы изилдөөлөр (ARDI); Глобалдык сот адилеттигин өнүктүрүү боюнча изилдөөлөр (GOALI).

2-таблица. *Research4Life* топтомдору

Топтомдун аталышы	Топтомдун темасы	Топтом боюнча жалпы маалымат
Hinari Research for Health	Саламаттыкты сактоо тармагындагы изилдөөлөр	Бул Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму, Йель университетинин китепканасы жана биомедициналык жана ден соолукка байланыштуу адабияттарга жеткиликтүүлүктү камсыз кылган алдыңкы эл аралык басмаканалардын ортосундагы өнөктөштүк.

Топтомдун аталышы	Топтомдун темасы	Топтом боюнча жалпы маалымат
AGORA Research in Agriculture	Айыл чарба тармагындагы изилдөөлөр	Бириккен Улуттар Уюмунун Азык-түлүк жана айыл чарба бөлүмүнүн жана Корнель университети менен биргеликте ишке ашырылган айыл чарба, балык чарбасы, тамактануу, ветеринария боюнча глобалдык онлайн изилдөөлөргө жеткиликтүүлүктү камсыз кылган өнөктөштүк долбоору.
OARE Research in the Environment	Айлана-чөйрө тармагындагы изилдөөлөр	Бириккен Улуттар Уюмунун Айлана-чөйрө программасынын, Йель университетинин жана эл аралык басылмалардын ресурстарын камтыган, курчап турган чөйрөнү, экологиялык туруктуулук жана климатты изилдөө боюнча рецензияланган адабияттарга жеткиликтүүлүктү камсыз кылган өнөктөштүк долбоору.
ARD Research for Innovation	Өнүгүү жана инновация тармагындагы изилдөөлөр	Интеллектуалдык менчиктин Бүткүл дүйнөлүк уюму илим жана технология тармагындагы материалдарга жеткиликтүүлүктү камсыз кылган 12 ири басмакана менен болгон өнөктөштүк долбоору. Демилге өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн дүйнөлүк билим экономикасына катышуу потенциалын бекемдөөгө жана изилдөөлөрдү колдоого багытталган.
GOAL Research for Global Justice	Глобалдык сот адилеттигин өнүктүрүү боюнча изилдөөлөр	Дүйнөлүк Эмгек Уюму жана алдыңкы университеттер тарабынан өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдөгү изилдөө, мамлекеттик жана коммерциялык эмес институттар үчүн укуктук маалыматка онлайн мүмкүнчүлүк берүү демилгеси.

Кыргызстандагы китепканалардын EIFL эл аралык консорциуму менен кызматташтыгынын алкагында өлкөдөгү билим берүү мекемелери да көптөгөн эл аралык ресурстарга акысыз же арзандатуулар менен жазылууга мүмкүнчүлүк алышты.

3-таблица. EIFL консорциумунун өнөктөштүгү аркылуу жүргүзүлгөн ресурстар

Маалымат базаларынын аталышы	Басмаканалар (провайдер)	Маалымат базалары боюнча жалпы маалымат
Academic Search Premier	EBSCO	Прикладдык илимдер, бизнес жана башкаруу, гуманитардык жана коомдук илимдер, физика-математика жана медицина боюнча 17 000ден ашык журналдарды камтыган, жалпыланган толук тексттүү жана библиографиялык маалымат базасы.
ACM Digital Library	Association for Computing Machinery (ACM)	Эсептөөчү машиналар бирикмесинин 77 мезгилдүү басылмаларын, жылдык конференциянын материалдарын, мультимедиялык мазмунду, ошондой эле эсептөө, маалыматтык технологиялар, программалык камсыздоону иштеп чыгуу, маалыматтардын аналитикасын, киберкоопсуздук, жасалма интеллект, компьютердик тармактар, маалыматтык системалар, Интернет, мобилдик жана мультимедиялык технологиялар тармагын камтыган толук тексттүү маалымат базасы.
Edward Elgar Publishing Journals and E-Books	Edward Elgar Publishing	Толук тексттүү укук, экономика, география, менеджмент боюнча рецензияланган 17 журналды, ошондой эле эл аралык өнүгүү жана экология боюнча 500ден ашык аталыштагы электрондук китептерди камтыган топтом.

Маалымат базаларынын аталышы	Басмаканалар (провайдер)	Маалымат базалары боюнча жалпы маалымат
Cambridge Journals Online	Cambridge University Press	Дисциплиналар аралык 411 алдыңкы журналдарды камтыган, алардын ичинен 200дөн ашууну илимий жана кесипкөй коомчулук тарабынан басылып чыккан толук тексттүү маалымат базасы.
De Gruyter Journals Collection	De Gruyter	Дисциплиналар аралык биология, химия, геология, тарых, математика, физика, инженерия, медицина, укук, китепкана жана маалымат илимдери, тил илими жана адабият таануу багытындагы 300дөн ашык алдыңкы журналдарды камтыган толук тексттүү маалымат базасы.
E-Duke Journals Scholarly Collection	Duke University Press	Гуманитардык жана коомдук илимдер боюнча 64 академиялык журналдардын толук тексттүү топтому.
ImechE Journals	Sage Publications Ltd.	Машина куруу боюнча алдыңкы кесиптик жана академиялык коом болгон Механикалык инженерлер институтунун 18 журналынын толук тексттүү топтому. Топтом 1847-жылдан азыркы күнгө чейинки машина куруунун бардык аспектилерин камтыйт.
IWA Publishing Journals	International Association of Water	Эл аралык суу ассоциациясынын сууну изилдөөлөрү жана технологиясы, гидрология, гидроинформатика, суу жана климаттын өзгөрүшү ж.б. камтыган 15 журналынын толук тексттүү топтому.

Маалымат базаларынын аталышы	Басмаканалар (провайдер)	Маалымат базалары боюнча жалпы маалымат
Oxford Journals Collection	Oxford University Press	Медицина, коомдук саламаттыкты сактоо, математика жана физика, укук, гуманитардык жана коомдук илимдер боюнча 375тен ашык жогорку сапаттагы журналдарды камтыган толук тексттүү маалымат базасы.
Royal Society Journals	Royal Society Publishing	Королдук Коомунун физика жана биология илимдери боюнча 8 алдыңкы журналдарын камтыган толук тексттүү маалымат базасы.
Sage Premier	Sage Publications Ltd.	Гуманитардык, коомдук, техникалык илимдер жана медицина боюнча алдыңкы эл аралык рецензияланган журналдарды камтыган толук тексттүү маалымат базасы.
The Company of Biologists Journals	The Company of Biologists	Биологиялык илимдерди камтыган 3 толук тексттүү журналдардын топтому.

Жазылуу аркылуу жүргүзүлгөн академиялык ресурстар билим берүү мекемелеринде илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүдө жана билим берүүдө маанилүү ролду ойнойт. Бул ресурстар ар кандай маалымат базаларын, журналдарды жана атайын дисциплиналар менен байланышкан илимий изилдөөлөрдү жана атайын маалыматты сактаган санариптик архивдерди камтыйт. Билим берүү мекемелери студенттерге, окутуучуларга жана изилдөөчүлөргө окутуу жана илимий адабияттарды, ар түрдүү кесипкөй басылмаларды камтыган сапаттуу материалдарга жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу үчүн бул кызматтарга жазылышат.

Web of Science, Scopus сыяктуу платформаларга жана предметтик маалымат базаларына жазылуулар колдонуучуларга изилдөөлөрдүн акыркы жыйынтыктарына толук жана актуалдуу жеткиликтүүлүктү камсыздайт.

Кыргызстандын билим берүү мекемелеринде электрондук ресурстарга жазылуу моделдеринин ар түрдүүлүгү заманбап билим берүү чөйрөсүндө санариптик материалдарды колдонуунун максималдуу жеткиликтүүлүгүн жана натыйжалуулугун камсыз кылууга умтулуусун көрсөтөт.

Электрондук ресурстарды башкаруу

Электрондук материалдардын көлөмү өсүп-өнүгүп жаткандыктан, китепканалар ар түрдүү мазмундагы материалдарды натыйжалуу башкаруу зарылчылыгына туш болушат. *Электрондук ресурстарды башкаруу* – бул санариптик маалымат ресурстарын натыйжалуу чогултууга, уюштурууга, жеткиликтүүлүктү камсыз кылууга жана пайдаланууга багытталган иш-чаралардын жыйындысы.

Санариптик ресурстарды башкаруунун натыйжалуу системасы тиешелүү платформаларды тандоону, лицензиялоону, колдонуучунун тажрыйбасын камсыз кылууну, колдонууну көзөмөлдөөнү жана санариптик материалдардын коопсуздугун жана узак мөөнөттүү сакталышын камсыз кылууну камтыйт. Китепканалар сатып алуудан жана лицензиялоодон баштап колдонууга жана жаңыртууларга көз салууга чейинки процесстерди автоматташтырган электрондук ресурстарды башкаруу

системаларын (англ. Electronic resource management) активдүү киргизишүүдө. Мындай аракеттер китепканаларга өздөрүнүн электрондук ресурстарын эффективдүү башкарууга мүмкүнчүлүк берип, колдонуучуларга санариптик ресурстарга ыңгайлуу жана ишенимдүү жеткиликтүүлүк мүмкүнчүлүгүн түзүшөт.

1-сүрөт. Электрондук ресурстарды башкаруунун моделдери.

Электрондук ресурстарды башкаруу бир циклге бириктирилген беш этапты камтыйт: ресурстарды сатып алуу, жеткиликтүүлүктү уюштуруу, башкаруу, техникалык жактан колдоо көрсөтүү жана колдонууну баалоо.

1. Ресурстарды сатып алуу колдонуучунун суроо-талабын изилдөөнү, керектүү ресурстарды издөөнү жана тандоону, тесттик (*убактылуу*) жеткиликтүүлүктү уюштурууну жана аны колдонууну талдоону, жеткирүүчү тарап (*провайдер*) менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүнү жана келишим түзүүнү камтыйт. Бул этапта китепканалар финансылык мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык, жазылуу шарттарын алдын ала пландаштырышы керек. Электрондук ресурстарга жазылуу билим берүү мекемелерине олуттуу каржылык чыгымдарды алып келет, бирок мындай салым окуу жайдагы билим берүүнүн жана илимий изилдөө иштеринин сапатын жакшыртуучу жогорку сапаттагы, рецензияланган маалыматтарга жана материалдарга жеткиликтүү болуусун камсыздайт. Академиялык ресурстарга жазылуу бир нече баскычтарды камтыйт, алар белгилүү бир маалымат базасын камсыздоочуга (*поставщик*) жараша өзгөрүшү мүмкүн. Төмөндө маалымат базаларына жазылуунун негизги кадамдары жана керектүү аракеттер сүрөттөлөт.

4-таблица. Электрондук ресурстарга жазылууну уюштуруу

Этап	Ишке ашыруу
Муктаждыктарды баалоо, аныктоо	Уюмуңуздун муктаждыктарына эң ылайыктуу болгон маалымат базасын аныктаңыз. Теманын камтылышын, мазмундун актуалдуулугун жана колдонуучуга жеткиликтүүлүгүн эске алыңыз.

Этап	Ишке ашыруу
Жеткирүүчү тарап (провайдер) менен байланыш	Сизди кызыктырган академиялык маалымат базасынын сатуучусу же аймактык өкүлү менен байланышыңыз. Байланыш боюнча маалыматтар көбүнчө жеткирүүчүнүн сайтында болот. Уюмуңуз үчүн тесттик (убактылуу) жеткиликтүүлүктү сураңыз. Тесттик (убактылуу) жеткиликтүүлүк мөөнөтү аяктаганга чейин колдонуу статистикасын талдап чыгуу керек.
Коммерциялык сунуш жөнөтүү	Каалаган жазылуу мөөнөтүн, колдонуучулар үчүн жеткиликтүүлүк деңгээлин жана сизге керектүү кошумча кызматтарды же функцияларды камтыган жазылуу баасын сураңыз. Коммерциялык сунушта жазылуу баасын жана ага байланыштуу бардык чыгымдарды көрсөтүү керек.
Сүйлөшүүлөр жана келишим түзүү	Бааларды, лицензиялоо шарттарын жана ар кандай ыңгайлаштыруу муктаждыктарын/жөндөөлөрүн талкуулоо үчүн маалымат базанын сатуучусу менен сүйлөшүңүз. Эки тарап макулдашкандан кийин расмий жазылуу келишими же контракт түзүлөт.
Келишимдин шарттарын изилдөө	Жазылуу келишиминде же контрактта көрсөтүлгөн шарттарды кылдат карап чыгыңыз. Мүмкүнчүлүктүн узактыгы, уруксат берилген колдонуучулардын саны, узартуу шарттары жана колдонууга коюлган чектөөлөр сыяктуу аспектилерге көңүл буруңуз.
Келишимге кол коюу	Келишимдин шарттарын изилдеп чыгып, зарыл болгон учурда оңдоолорду киргизгенден кийин тараптар келишимге кол коюшат. Бул жеткиликтүүлүк келишимин тариздейт жана эки тарапты макулдашылган шарттарга милдеттендирет.

2. Жазылуу аркылуу жүргүзүлгөн электрондук ресурстардын жеткиликтүүлүгүн уюштурууда укуктук жана техникалык аспектилерди эске алуу маанилүү. Юридикалык аспект жеткиликтүүлүктүн мыйзамдуулугун чагылдырат, анткени Интернетте биз көп учурда бул ресурстун кимге таандык экени, ал мыйзамдуу түрдө глобалдык тармакта жайгаштырылганбы же жокпу деп ойлонбойбуз. Билим берүү уюмдары, атап айтканда, университеттер, уюмдун ичинде түзүлгөн ресурстарга да, келишимдин же лицензиянын негизинде жазылуу аркылуу сатып алынган ресурстарга да жеткиликтүүлүктү камсыз кылат. Жазылуу аркылуу жүргүзүлгөн ресурстарга жеткиликтүүлүктү келишимдин шарттарына ылайык автордук укук ээси же жеткирүүчү (провайдер) тарабынан камсыз кылынат. Колдонуу шарттары дагы келишимде көрсөтүлгөн. Мисалы, университеттердин китепканаларында белгилүү бир материалга жеткиликтүүлүк мекеменин кызматкери болуп саналбаган колдонуучуларга чектөө болушу мүмкүн. Электрондук ресурстардын жеткиликтүүлүгүнүн техникалык аспектиси колдонуучулардын ыңгайлуулугун, коопсуздугун жана материалдарды натыйжалуу пайдаланууну камсыз кылууга багытталган чаралардын жана технологиялардын комплексин камтыйт. Университеттин ичинде электрондук ресурстарга жеткиликтүүлүгү китепкана тармагында (жергиликтүү китепкананын компьютерлеринен), университет тармагында (университеттин компьютерлеринен), аралыктан (колдонуучунун авторизациясы аркылуу) же эркин (институционалдык репозиторий же ачык электрондук топтомдор аркылуу) уюштурулушу мүмкүн. Аралыктан колдонуу

университеттин IP даректеринин негизинде камсыз кылат; (VPN) коопсуз тармактары же прокси серверлер аркылуу уюмдан тышкары аралыктан кирүүнү уюштурат.

3. Электрондук ресурстарды башкаруу мекеменин ресурстарын натыйжалуу иштешин камсыз кылат. Бул процесс электрондук ресурстарды конфигурациялоону, жаңылоону, мониторингди, тейлөөнү жана алардын коопсуздугун камтыйт. Маанилүү жагдай – мазмунду өз убагында жаңыртуу – жаңы материалдарды кошуу жана учурдагыларды жаңылоо. *Китепкана системалары менен интеграциялоо* электрондук ресурстарды китепкананын каталогу менен каттоо модулдарын айкалыштыруу жана издөө, жеткиликтүүлүк үчүн бирдиктүү интерфейсти камсыздоо, ошондой эле башка системалардагы ресурстарды индексациялоону камтыйт. Бүгүнкү күндө мобилдик түзүлүштөр аркылуу электрондук ресурстарга болгон жеткиликтүүлүк барган сайын популярдуу болуп баратат. Мобилдик түзүлүштөрдө электрондук ресурстарды оптималдаштыруу, бир нече платформа-ларда колдонуу ыңгайлуулугун камсыз кылуу бул *мобилдик түзүлүштөрдү колдоо болуп саналат.*

4. Электрондук ресурстардын колдонуучуларын колдоо санариптик материалдарды натыйжалуу пайдаланууну камсыздоого багытталган бир катар иш-чараларды жүргүзөт. Техникалык колдоо зарыл болгон программалык камсыздоону жана жалпы техникалык маселелерди орнотууну, ошондой эле пайда болгон көйгөйлөрдү өз убагында чечүүнү, кызмат

көрсөтүүчүлөр жана техникалык кызматтар менен өз ара аракеттенүүнү камтыйт. Электрондук ресурстарды илгерилетүү колдонуучуларга электрондук ресурстар менен эффективдүү иштөөгө жардам бере турган маалыматтык материалдарды, колдонуучу инструкцияларды жана колдонмолорду берүүнү камтыйт. Колдонуучулар үчүн тренингдерди жана консультацияларды өткөрүү колдонуучуларга жеткиликтүү болгон электрондук ресурстарды активдүү колдонууга жардам берет. Колдонуучулардын ар кандай суроо-талаптарына, анын ичинде жеткиликтүүлүк, функциялык жана конкреттүү куралдарды колдонуу жөнүндө суроолорго тез жооп берүү үчүн колдонуучулар менен байланыш каналдарын камсыз кылуу маанилүү.

5. Электрондук ресурстарга мониторинг жана баалоо

– ресурстардын натыйжалуулугун жана белгилүү критерийлерге ылайык келүүсүн баалоого багытталган системалуу байкоо, өлчөө жана талдоо процесстерин билдирет. Китепканалар үчүн бул процесстер бир нече аспектилерди камтыйт. Китепканалар колдонуучулардын популярдуулугун жана активдүүлүгүн аныктоо үчүн электрондук ресурстардын суроо-талаптарынын, жүктөп алууларынын же көрүүлөрүнүн санын көзөмөлдөөнү камтыган *колдонуу статистикасынын эсебин жүргүзүшөт. Статистикалык маалыматтарды талдоо* келечектеги пландаштырууда эске алууга маанилүү болгон колдонуудагы тенденцияларды жана өзгөрүүлөрдү аныктоого жардам берет. *Колдонуучулардын пикири* электрондук ресурстарга канааттануусун баалоого, ошондой эле мүмкүн болгон көйгөйлөрдү аныктоого жардам берет. *Техникалык аспектилерди*

көзөмөлдөө ресурстардын жалпы иштешин, анын ичинде ресурстардын жеткиликтүүлүгүн, жаңыртууларын жана коопсуздугун баалоого көмөктөшөт. *Лицензиялардын (макулдашуулардын) натыйжалуулугун баалоо* жазылуу чыгымдарын оптималдаштыруу жана келишимдин шарттарын сактоону камсыздоо максатында лицензиялык шарттар менен электрондук ресурстарды иш жүзүндө колдонуунун ортосундагы шайкештикти аныктоого жардам берет. *Үзгүлтүксүз колдонууну талдоо* электрондук ресурстар колдонуучулардын маалымат муктаждыктарына, ошондой эле мекеменин жана билим берүү программаларынын максаттары менен милдеттерине канчалык деңгээлде туура келээрин түшүнүүгө багыттайт. Мониторинг жана баалоо мына ушундай жол менен топтомдорду оптималдаштырууга, сапаттуу кызмат көрсөтүүнү камсыздоого жана китепкана ресурстарын андан ары өнүктүрүүнү пландаштырууга жардам берет. Электрондук ресурстар, адатта, китепкана жана/же маалыматтык технологиялар бөлүмү тарабынан башкарылат. Китепканачылар жана маалымат адистери ресурстарды тандоо, лицензиялоо, техникалык колдоо көрсөтүү жана колдонуучуларды окутуу менен алектенишет. Стратегиялык пландаштырууну жана координациялоону камтыган электрондук ресурстарды башкаруу процессине ири уюмдарда же мекемелерде жогорку жетекчилик же атайын комитеттер жүргүзөт. Электрондук ресурстарды натыйжалуу башкаруу билим берүү мекемесинин жалпы максаттарына жетүүгө салым кошуу менен колдонуучулар үчүн санариптик материалдардын жеткиликтүүлүгүн, сапатын жана коопсуздугун камсыздоодо негизги ролду ойнойт.

2-бөлүм. Электрондук ресурстар менен иштөөнүн жалпы принциптери

Маалыматты издөө жолунун түрлөрү

Натыйжалуу издөө стратегиясы

Издөө натыйжаларын карап чыгуу жана иргөө функциялары

Маалымат базасынын функционалдык мүмкүнчүлүктөрү

Интернетке кирүү кеңири жайылган санариптик доордо маалымат менен натыйжалуу иштей билүү өтө маанилүү. Маалымат мейкиндигинде ийгиликтүү иштей билүү үчүн колдонуучу маалыматты туура издөө тажрыйбаларынын кеңири топтомуна ээ болушу керек.

Билим берүү максатында маалыматты издөөдө академиялык ресурстарды колдонуу – анын ичинде окуу жайынын китепканасындагы жазылма маалыматтар базасын же электрондук топтомдорун колдонуу эң туура. Алгач китепкана электрондук ресурстарга кирүүнүн кандай жолдорун камсыздаарын тактоо керек. Ички китепкана аркылуу же уюмдун локалдык тармагы аркылуу жетүү, авторизация аркылуу аралыктан жетүү жана институттук репозиторий же ачык коллекциялар аркылуу эркин жетүү болушу мүмкүн.

Көптөгөн заманбап китепканалар колдонуучуларга ушул сыяктуу электрондук ресурстарга, маалымат базаларына, китепкана каталогуна жана электрондук коллекцияларга аралыктан

жетүүнү камсыздайт. Аралыктан кирүү үчүн авторизациялоо процедурасынан өтүү зарыл. Логин жана пароль колдонуучуга окууга киргенде же китепканага суроо-талап менен кайрылганда берилет. Колдонуучуга берилген жеке аккаунттун логин жана сыр сөзү коопсуздук максатында өзгөртүлүшү мүмкүн. Колдонуучу сыр сөздү жоготуп же унутулуп калган учурда тиешелүү окутуу бөлүм сыр сөздү калыбына келтирүү процедурасын камсыздайт.

Ар бир маалымат базасында маалыматты издөөнү, иргөөнү жана жүктөп алууну үйрөтүү үчүн атайын окуу материалдары каралган. Маалымат базасына кирүү кыйынчылыгына туш болгон учурда китепканага же техникалык колдоо кызматына кайрылуу керек.

Маалыматты издөө жолунун түрлөрү

Маалымат издөө – бул ар кандай куралдарды жана технологияларды колдонуу менен түрдүү булактардан маалыматты издөө, чогултуу процесси. Маалымат издөөнүн максаты – колдонуучулардын суроо-талабына конкреттүү жооп алуу. Бул процесс интернетте издөө системаларын, китепкананын ресурстарын, электрондук маалымат базаларын колдонууну жана эксперттер менен кеңешүүнү талап кылышы мүмкүн. Маалымат издөө билим берүү, илимий изилдөө, иш көйгөйлөрүн чечүү же жалпы маалымат керектөөлөрүн канааттандыруу сыяктуу ар кандай максаттарга багытталышы мүмкүн.

Санариптик чөйрөдө маалыматты издөөнүн белгилүү ыкмалары бар, алар баштапкы маалыматтарга жараша туура суроо-талапты түзүүгө мүмкүндүк берет.

Даректик издөө – документтин сакталган дарегин аныктап, конкреттүү маалыматтарды эске алган издөө ыкмасы. Издөө автордун же редактордун аты-жөнү, уюмдун маалыматы, документтин аталышы, ошондой эле URL дареги, ресурс идентификатору же документтин жайгашкан жерин көрсөткөн башка маалымат сыяктуу атрибуттардан негизделет.

Тематикалык издөө – бул белгилүү бир темага, предметке же билим тармагына тиешелүү материалдарды табууга басым жасалган маалымат издөө ыкмасы. Тематикалык издөөнү жүргүзүүдө ачкыч сөздөр маанилүү, алардын жардамы менен тематикалык суроо-талаптын семантикалык чектөөлөрүн белгилөөгө болот. Тематикалык издөө белгилүү бир темага же предметтик тармакка тиешелүү документтерди же ресурстарды табууга багытталган.

Фактографиялык издөө – бул кандайдыр бир предметке, процесске же окуяга тиешелүү кандайдыр бир конкреттүү далилдерди, маалыматтарды издөө. Мисалы, терминдерди, мыйзамдарды, даталарды, даректерди, орфографиялык эрежелерди ж.б.у.с. Фактографиялык издөөнүн натыйжасында жөн гана документ же документтердин тизмеси түзүлбөстөн, конкреттүү суроого жооп түзүлөт. Фактографиялык издөө – бул теманы кеңири талдоо же ар түрдүү маалыматтарды издөө эмес, конкреттүү жана текшерилген фактыларды алууга багытталган.

Белгилей кетчү нерсе, колдонуучунун интуитивдик кызыгуусунан улам практика жүзүндө издөө ыкмаларынын бир түрү экинчиси менен толукталып турат.

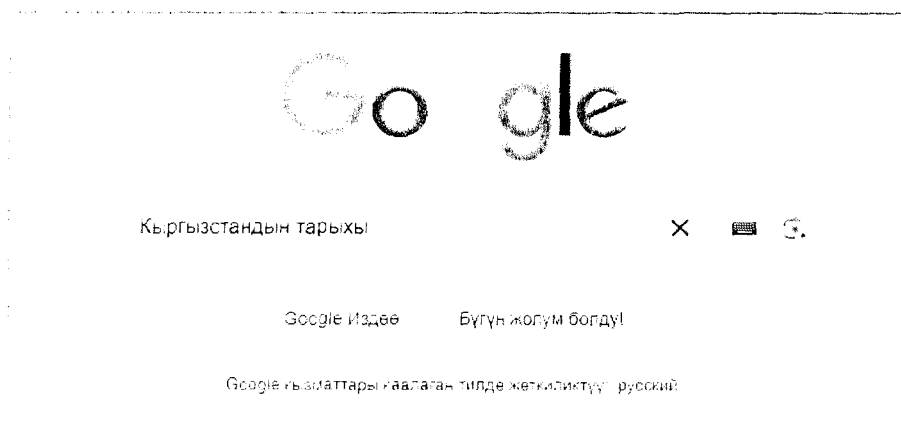
Натыйжалуу издөө стратегиясы

Издөө стратегиясы – издөө процессинде аткарылуучу жана колдонуучунун суроо-талабына тиешелүү документтерди же фактыларды так жана/же толук кайтарууну камсыз кылуучу логикалык операциялардын ырааттуулугу. Бул стратегия бир катар маанилүү кадамдарды камтыйт:

- *Сурам түзүү* же колдонуучунун суроосун талдап, ачкыч сөздөрдү жана издөө параметрлерин так аныктоо.
- *Логикалык операторлорду* (ЖАНА, ЖЕ, ЖОК) ачкыч сөздөрдүн ортосундагы байланышты так аныктоо жана издөө суроосун тактоо үчүн колдонуу.
- *Натыйжаларды талдоо* же алардын суроо-талапка тиешелүүлүгүн жана алардын маанилүүлүгүн аныктоо үчүн алынган документтерди же далилдерди баалоо.
- *Суроо-талапты тактоо* – канааттандыруу эмес жыйынтыктар болгондо суроо-талапты тактоо же кайра карап чыгуу, ошондой эле оңдоолорду киргизүү.

Электрондук ресурстарды издөө системасы маалыматты издөөнүн эки жолун сунуштайт: жөнөкөй жана кеңейтилген. Жөнөкөй издөө, адатта, негизги маалыматка тез жетүү керек болгондо колдонулат, ал эми кеңейтилген издөө тереңирээк жана деталдуу изилдөөлөр үчүн ылайыктуу, керектүү маалыматтарды так табуу үчүн ар кандай параметрлерди эске алуу керек. Эки ыкма тең колдонуучунун өзгөчө муктаждыктарына жараша артыкчылыктарга ээ.

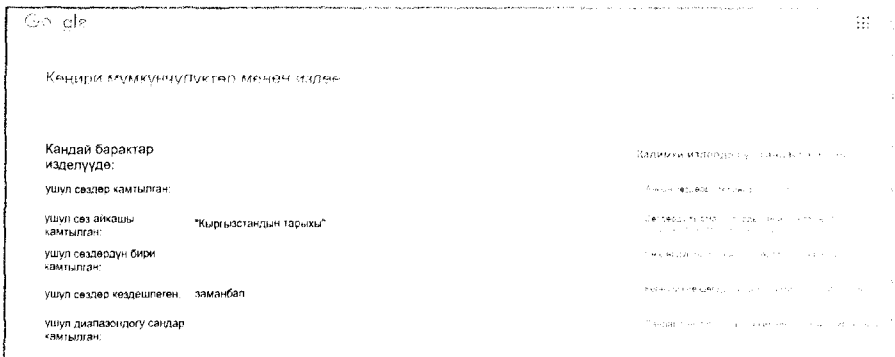
Жөнөкөй издөө ачкыч сөздөрдү жана фразаларды киргизүү үчүн интерфейсте бир талааны камтыган маалыматты издөөнүн негизги жана жеткиликтүү жолун камсыз кылат. Жөнөкөй издөөнүн натыйжалары киргизилген ачкыч сөздөргө дал келген көп сандагы материалдарды камтыйт. Издөөнүн бул түрү татаал критерийлерди же иргөөнү талап кылбастан маалыматты тез жана жалпысынан табуу үчүн ылайыктуу.

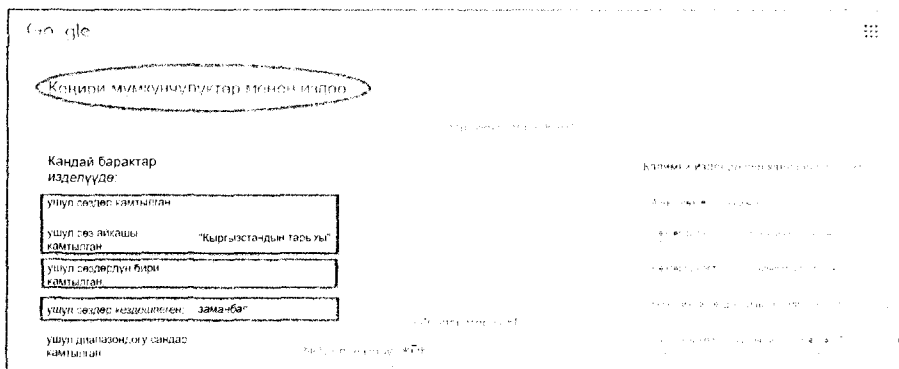
2-сүрөт. Google жөнөкөй издөө ыкмасы.

Кеңейтилген издөө кыйла татаал жана так мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылат. Кеңейтилген издөө интерфейси, адатта, ар кандай параметрлерди жана критерийлерди киргизүү үчүн бир нече талааларды камтыйт.

Кеңейтилген издөө натыйжалары так жана колдонуучу белгилеген гана критерийлерге жооп берет. Издөөнүн бул түрү издөө жолун кыскартуу үчүн: жарыяланган күнү, документтин түрү, автору жана башка параметрлер сыяктуу ар кандай аспектилерди эске алуу керек болгондо пайдалуу.

3-сүрөт. Google кеңейтилген издөө.

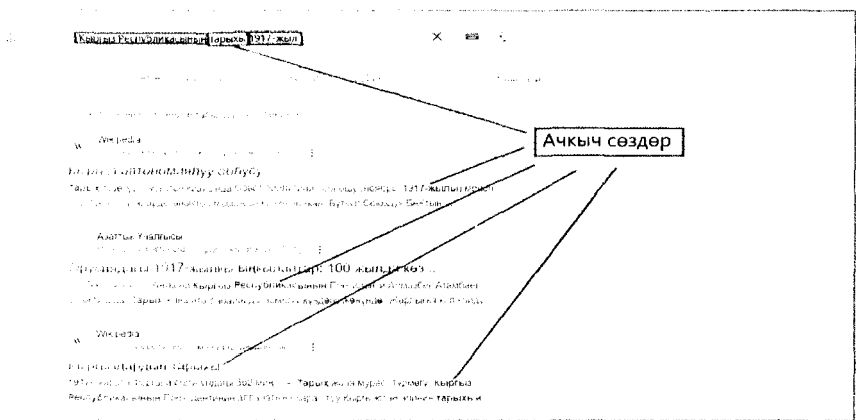
4-сүрөт. Google кеңейтилген издөө.

Ачкыч сөздөр документтин мазмунун же темасын сүрөттөө үчүн колдонулган терминдер жана сөз айкалыштар. Алар мазмундун негизинде тандалып алынат жана маалыматты уюштуруу, классификациялоо үчүн тэг же белги катары колдонулушу мүмкүн. Ачкыч сөздөргө төмөнкүлөрдү колдонууга болот:

- а) Изилдөө объектиси жана анын максаты;
- б) Объекттин мүнөздөмөлөрү, өзгөчөлүктөрү, параметрлери;

- в) Объектин куранды бөлүктөрү, түйүндөрү;
- г) Изилдөө ыкмалары жана каражаттары;
- д) Объектин колдонуу чөйрөсү (экономика, технология, илим тармагы);
- е) Изилдөөнүн максаты жана натыйжалары.

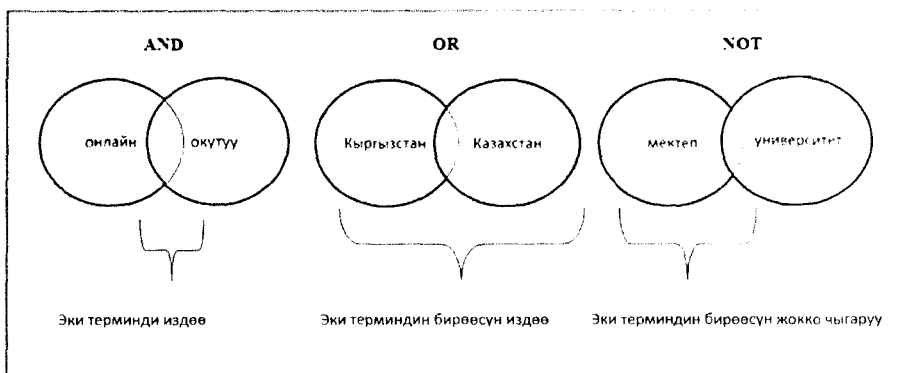
Терминдердин жана түшүнүктөрдүн синонимдерин карап чыгуу, алардын жайылышын аныктоо абдан пайдалуу.

5-сүрөт. Ачкыч сөздөр аркылуу издөөнүн мисалы.

Логикалык операторлор (англ. Boolean operators) так суроо-талаптарды түзүү үчүн маалыматты издөөдө колдонулат. Алар математикалык логикага негизделген жана суроодо ачкыч сөздөрдүн айкалышуусун камсыз кылат. Издөө сурамдарында колдонулган үч негизги логикалык оператор бар:

- AND (ЖАНА)– кесилиш оператору,
- OR (ЖЕ) – бириктирүүчү оператор,
- NOT (ЖОК) – жокко чыгаруу оператору.

6-сүрөт. Булен операторун колдонуу мисалы.

AND (ЖАНА) логикалык оператору издөө суроосун тактап, натыйжада бир эле учурда бардык көрсөтүлгөн ачкыч сөздөрдү камтыган документтердин топтому камтылышы керек экенин көрсөтөт. «Онлайн *AND (ЖАНА)* үйрөнүү» издөө сурамдарында бул эки сөз тең чыгарманын аталышында же текстте кездешкен документтерди табууга мүмкүндүк берет. Бул издөө натыйжаларын так иргөөгө жана белгилүү бир темага байланыштуу мазмунду табууга жардам берет.

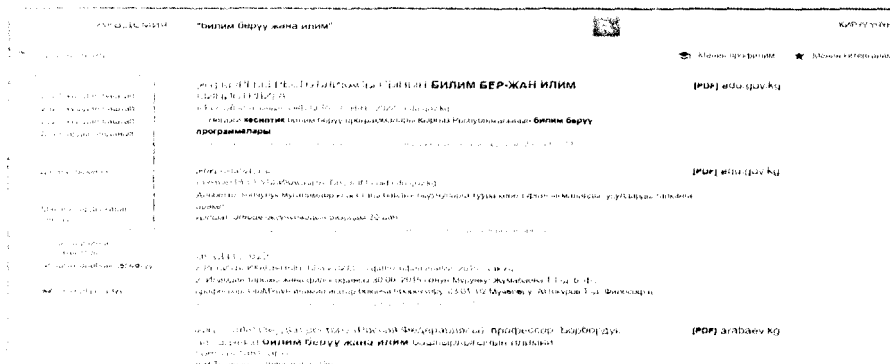
Логикалык оператор *OR (ЖЕ)* издөө сурамдарында «Кыргызстан *OR (ЖЕ)* Казахстан» оператору менен байланышкан издөө натыйжада жок дегенде эки терминдин бири камтылышы керек экенин көрсөтүү үчүн колдонулат.

Логикалык оператор *NOT (ЖОК)* издөө сурамдарында белгилүү бир терминди же ачкыч сөздү издөө натыйжаларынан жокко чыгарып салуу үчүн колдонулат. «Мектеп *NOT (ЖОК)* университет» деген суроо университеттин онлайн курстарына байланыштуу натыйжаларды жокко чыгарат.

Издөө натыйжаларын карап чыгуу жана иргөө

Маалымат базалары менен иштөөдө керектүү маалыматты эффективдүү табуу гана эмес, издөөнүн белгиленген критерийлерине ылайык түзө билүү да маанилүү. Бул контекстте маалыматтарды ыңгайлуу жана натыйжалуу иштетүү үчүн ар кандай куралдар, анын ичинде иргөө жана сорттоо куралдары пайдалуу.

Иргөө маалыматты көрсөтүлгөн белгилүү бир шарттарга жооп бергендей чектеп, көрсөтүлгөн критерийлерге ылайык маалыматтарды гана тандоо мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат. Мисалы, маалыматтарды маанисине, категориясына же башка белгилүү атрибуттарына жараша чектөө үчүн иргөө колдонулат.

7-сүрөт. Google Академия издөө системасындагы иргөө.

Ограничение до

Полный текст

Доступны ссылки на литературу

Научные (рецензируемые) журналы

От: Дата издания До:

Показать больше
Набор параметров

Виды источников

Все результаты

Научные журналы (154)

Популярные журналы (17)

Обзоры (1)

Показать больше

8-сүрөт. EBSCO издөө базасындагы иргөө.

1. **Төрө факторлор**

- Full-Text Available 5,754
- E-J, Access 162,360
- Open Access 46,152
- Peer-Reviewed Journals 152,079
- Over 100 Journals 1,257

2. **Год публикации**

- 2025 1,054
- 2024 96,432
- 2023 1,2037
- 2022 1,335

3. **Түрү документ**

- Article 452,367
- Monograph 184,117
- E-J, Access 162,362
- Review Article 55,348
- Book Chapter 1,257

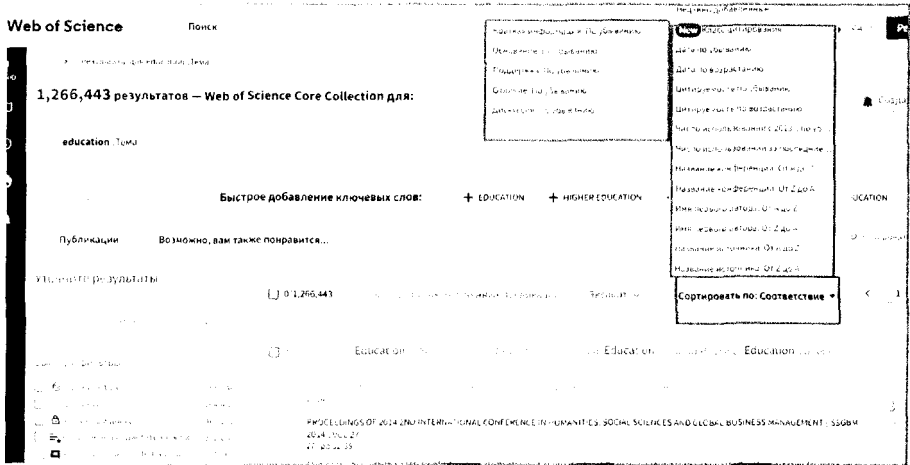
4. **PROCEEDINGS OF 2014 INTERNATIONAL CONFERENCE IN HUMANITIES, SOCIAL SCIENCES AND OTHER HUMAN SCIENCES (ICSHS) 2014, VOLS. 27-29, 2015**

5. **2014 INTERNATIONAL CONFERENCE ON EDUCATION AND SPORTS EDUCATION (ICSE) 2014**

9-сүрөт. Web of Science издөө базасындагы иргөө.

Электрондук ресурстардагы тематикалык сорттоо – бул маалыматтын классификация системасы, мында мазмуну, темасы жана предметтик чөйрө боюнча сорттоо жүргүзүлөт. Бул курал окутуу материалдарын бириктирүүнү жана издөөнү жеңилдетип, колдонуучулар үчүн пайдалуу.

Иргөө куралы ресурстардын чоң натыйжаларын тематикалык бөлүктөргө бөлүштүрүп, колдонуучуларга белгилүү бир окуу предметтерине же темаларына дал келген мазмунду, натыйжаларды тез табууга мүмкүндүк берет. Мисалы, колдонуучу билим берүү ресурстарынан «Искусство тарыхы» курсу үчүн материал издеп жаткан болсо, ал ушул дисциплинага тиешелүү материалдарды камтыган бөлүмдү колдоно алат.

10-сүрөт. Web of Science базасында иргөө мисалы.

ТЕМАТИЧЕСКИЙ РУБРИКАТОР		Возможные рубрики
Код	Название рубрики	Журналов
00.00.00	Общественные науки в целом	934
02.00.00	Философия	2402
03.00.00	История. Исторические науки	4067
04.00.00	Социология	2896
05.00.00	Демография	603
06.00.00	Экономика. Экономические науки	7791
10.00.00	Государство и право. Юридические науки	1214
11.00.00	Политика. Политические науки	2395
12.00.00	Науковедение	411
13.00.00	Культура. Культурология	2832
14.00.00	Народное образование. Педагогика	4494
15.00.00	Психология	2583
16.00.00	Языкознание	7918
17.00.00	Литература. Литературоведение. Устное народное творчество	2745
18.00.00	Искусство. Искусствоведение	1929
19.00.00	Массовая коммуникация. Журналистика. Средства массовой информации	782
20.00.00	Информатика	1277

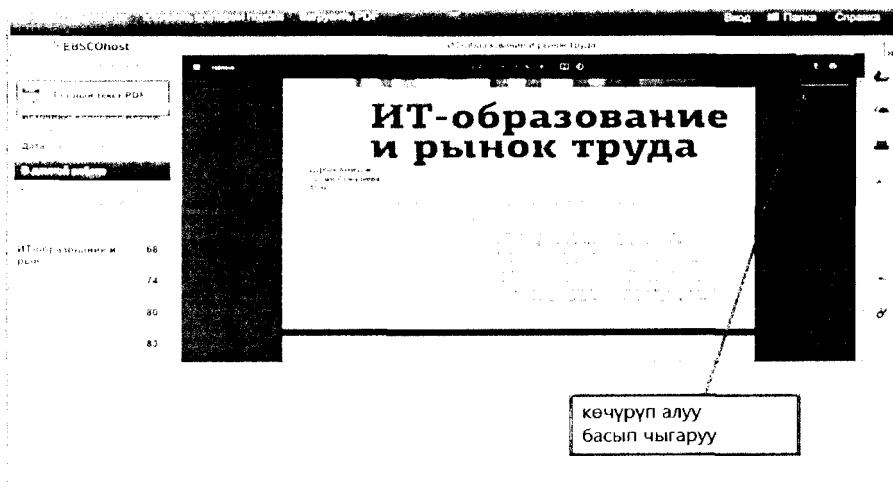
11-сүрөт. eLIBRARY системасында иргөө.

Маалымат базасынын функционалдык мүмкүнчүлүктөрү

Академиялык ресурстардын маалымат базасынын функционалдык мүмкүнчүлүктөрү колдонуучуларды ар түрдүү материалдар менен эффективдүү иштөө үчүн колдоно турган куралдардын топтому менен камсыз кылат.

Жеке колдонуучунун аккаунтун каттоо – бул маалыматтарды башкаруу жана алар менен иштешүү үчүн кошумча куралдарды ача турган мүмкүнчүлүк. Колдонуучулар документтерди ыңгайлаштырып папкаларга топтоп, жүктөп, басып чыгарып же документти электрондук почта аркылуу бөлүшө алат. Документтерди системадагы папкаларга сактоо мурда иштеген документтерге кайра тез кирүүгө мүмкүндүк берет.

Көпчүлүк маалымат базалары материалдарга жетүү үчүн ар кандай жолдорду тартуулайт. Мисалы, документтин толук тексти менен таанышуу үчүн эки вариант каралган. «HTML версиясы» веб-браузерде ачылып, окурманга файлды жүктөбөстөн, макаланы түздөн-түз браузердин терезесинде көрүүгө мүмкүндүк берет. Ал эми толук «Text PDF» шилтемеси документти компьютерге PDF форматында жүктөп, түпнуска форматын сактоого мүмкүнчүлүк берет. Бул болсо окууну жеңилдетет жана документти кийинчерээк көрүү же басып чыгаруу үчүн колдонулат.

12-сүрөт. EBSCO маалымат базасында сактоо жана басып чыгаруу.

Туруктуу шилтеме (англ. permalink) – туруктуу бойдон кала турган жана убакыттын өтүшү менен өзгөрбөй турган URL.

Ал Интернеттеги белгилүү бир ресурска туруктуу жетүү үчүн колдонулат жана каалаган түзмөктөн онлайн чөйрөдө маа-

нилүү маалыматтын ишенимдүүлүгүн жана узак мөөнөттүү жеткиликтүүлүгүн кепилдейт.

Маалымат ресурсуна шилтемени туура жана так бөлүшүү үчүн колдонуучуларга туруктуу шилтемени көчүрүү сунушталат.

Список результатов Уточнить критерии поиска 8 из 194

✕ Постоянная ссылка

<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&...>

ИТ-образование и рынок труда.

Язык: Russian

Авторы: [Ахмедов, Дурбек¹](#)
[Отказулова, Сурание¹](#)

Источник: [Economic Review \(Uzbekistan\)](#). 2023. Issue 4. p68-73. 6p.

Тип документа: Article

Принадлежность автора к организациям: ТГЭУ

ISSN: 2091-5128

Номер доступа: 163677483

Инструменты

- Google Drive
- OneDrive
- Добавить в папку
- Печать
- Электронная почта
- Сохранить
- Цитировать
- Экспортировать
- Создать примечание
- Постоянная ссылка

13-сурет. EBSCO маалымат базасындагы туруктуу шилтеме.

«Шилтеме берүү» куралы библиографиялык цитаталарды автоматтык түрдө түзүү мүмкүнчүлүгүн берет. MLA (Modern Language Association), APA (American Psychological Association) же ГОСТ сыяктуу керектүү цитатанын стилин тандоо менен колдонуучу цитаталарды же библиографиялык жазууну ала алат. Бул изилдөө иштерине шилтеме жасоо жана форматтоо процессин кыйла жеңилдетет.

Билим берүү тармагында академиялык жана белгилүү булактарды айырмалоо адатка айланган. «Академиялык ресурстар» термини жалпысынан билим берүү жана илимий максаттарда колдонууга арналган ар түрдүү материалдарды билдирет. Булар – окуу китептери, илимий журналдардагы макалалар, китептер, изилдөөлөр, конференциянын материалдары, маалымат базалары жана билим берүү жана илимий мекемелерде окуу же илимий-изилдөө процесстерин колдоочу маалымат менен камсыз кылуучу ресурстар. Академиялык ресурстар жалпысынан студенттер, мугалимдер жана изилдөөчүлөр тарабынан билим берүү жана илимий максаттарда колдонууга арналган авторитеттүү жана тастыкталган ресурстар болуп саналат.

«Белгилүү булактар» термини жалпысынан белгилүү бир аудитория арасында кеңири таралган, көп колдонулган же жакшы белгилүү болгон маалымат ресурстарын билдирет. Глобалдык тармактын контекстинде бул веб-сайттар, жаңылыктар порталдары, социалдык тармактар же көпчүлүктү өзүнө тарткан башка онлайн платформалар болушу мүмкүн. Академиялык мааниде белгилүү булактар журналдарды, китептерди же билим алуунун өзөктүү бир тармагында кеңири колдонулган башка материалдарды билдириши мүмкүн. Белгилеп кетүүчү нерсе, популярдуулук ар дайым маалыматтын ишенимдүүлүгүн же сапатын аныктоонун жалгыз критерийи боло бербейт – бул булактарды алардын авторитеттүүлүгүнө жана белгилүү бир тапшырмага же изилдөөгө ылайыктуулугуна жараша баалоо маанилүү.

Академиялык ресурстарды баалоо

Окуу тапшырмаларын аткарууда ишенимдүү, тастыкталган булактарды колдонуу маанилүү. Көбүнчө студенттер маалыматтык ресурстарды баалоодо кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн. Бул академиялык көрсөткүчтөрдүн төмөн болушуна, плагиатка, жалган маалыматтарды таратууга, туура эмес изилдөөлөргө жана натыйжаларга алып келиши ыктымал. Студенттерге булактын түрүн аныктоону, материалдын ишенимдүүлүгүн, актуалдуулугун жана ылайыктуулугун талдоону камтыган маалыматтык ресурстарды баалоо стратегияларын үйрөтүү маанилүү. Ал үчүн англис тилдүү окуу жайларда кеңири колдонулган *CRAPP* тестин колдонууга болот. Тест маалымат ресурстарын баалоо үчүн жөнөкөй жана натыйжалуу курал болуп саналат.

Англисче **CRAAP** термини аббревиатура – мында ар бир тамга баалоо критерийлеринин бирин билдирет: *currency* (актуалдуулук), *relevancy* (дал келүү), *authority* (авторитеттүүлүк), *accuracy* (тактык), *purpose* (максаттуулук). Ар бир критерий боюнча колдонуучуга төмөнкү суроолордун жардамы менен ресурсту баалоо сунушталат:

Актуалдуулук (Currency)

- Бул маалымат качан чыгарылган жана жарыяланган?
- Кандайдыр бир толуктоолор же өзөртүүлөр киргизилгенби?
- Сиздин темаңыз боюнча бул маалымат учурда актуалдуубу же эскиргенби?
- Булактардын шилтемелери берилгенби?

Дал келүү (Relevance)

- Маалыматтын сиздин темаңызга кандай тиешеси бар жана ал сиздин сурооңузга жооп береби?
- Негизги аудитория кимдерге арналган?
- Сиз колдоном деп чечүүдөн мурун ар кандай булактарды карап көрдүңүз беле?
- Жазуу эмгегиңизге бул булактын шилтемесин кошсоңуз ыңгайлуубу?

Авторитеттүүлүк (Authority)

- Эмгектин автору жана демөөрчүлөрү ким, кайсы басмаканадан жана булактан алынган?
- Автор кандай квалификацияларга ээ жана анын иштери кайсы уюмдар менен байланыштуу?
- Автордун же басмакананын байланыш маалыматтары көрсөтүлгөнбү?
- URL дареги автор же булак тууралуу маалымат береби?

Тактык (Accuracy)

- Маалымат кайдан алынган?
- Маалымат далилдер менен берилгенби?
- Маалымат башка окумуштуулар тарабынан каралып чыкканбы? (Рецензияланганбы)
- Бул маалыматты башка булактардан же өзүңүздүн билимиңиз менен текшере аласызбы?

- Макаланын тили жана тону?
- Материалда орфографиялык, грамматикалык же типографиялык каталар барбы?

Максаттуулук (Purpose)

- Маалыматтын максаты кандай? Маалымат берүү, үйрөтүү, көңүл ачуу, ынандыруу?
- Мындай маалымат кимдир бирөөнүн саясий, идеологиялык, диний, институционалдык же жеке көз карашын билдиреби?
- Бул маалымат анык болгон далилби, пикирби же пропагандабы?
- Берилген маалымат объективдүү жана калыс көз карашта жазылганбы?

Веб - сайттарды баалоо

Интернеттеги маалыматтар менен иштөөдө веб-ресурстарды баалоонун кошумча критерийлерине көңүл буруу сунушталат. Бул домендик аталышы, акыркы жаңыртылган күнү, ошондой эле ресурстун функционалдуулугу жана дизайны.

Домендик аталыш менен ресурстун белгилүү бир тармакка таандык экендигин аныктоого болот. Мисалы, .edu зонасы билим берүү мекемелерине – университеттерге, колледждерге жана башка билим берүү уюмдарына арналган дүйнөлүк жогорку

деңгээлдеги домендик зоналардын бири. *.edu* доменинде катталган веб-сайттар билим берүү максаттарында кызмат кылат жана алардын мазмуну академиялык чөйрөгө тиешелүү болушу керек.

5-таблица. Домен зоналары.

Домен зонасы	Дал келүү
.com	Коммерциялык уюмдар
.org	Коммерциялык эмес уюмдар
.net	Тармактык технологиялар менен байланышкан уюмдар
.gov	Өкмөттүк уюмдар
.kg .uz .uk	Код/ өлкөнүн домени (Кыргызстан) Код/өлкөнүн домени (Өзбекстан) Код/ өлкөнүн домени (Улуу Британия)

Колдонуучу ошондой эле берилген маалыматтын актуалдуулугун аныктай турган ресурстун акыркы жаңылануу күнүн текшерүүсү керек. Жаңыртылган дата көбүнчө веб-сайттын ылдый жагында же макаланын аталышынын/авторунун маалыматынын астында чыгарылат. Кээде бул маалыматтарды башка белүмдөрдөн тапса болот.

Акыркы жаңыртылган датасы жок болсо, веб-сайтта эскирген маалымат камтылышы мүмкүн. Веб-сайттын түзүмү менен таанышып чыгуу маанилүү. Анын багытын түшүнүү оңойбу? Сайттын

картасы же индекси барбы? Сайтта издөө мүмкүнчүлүгү барбы? Текстте орфографиялык жана грамматикалык жактан каталар кездешеби? Маалымат канчалык жакшы уюштурулган? Сайттагы маалымат логикалык жактан туура берилгенби? Шилетемелери иштебеген, баракчалары жок жана навигациясы татаал, ошондой эле пайда боло калган баракчалары бар веб - сайттардан оолак болуу керек.

Рецензиялоо

Илимий чөйрөдө рецензия – бул илимий журналдарда же конференцияларда жарыялоо үчүн сунушталган илимий макалаларды баалоо жана талдоо процесси. Бул процесс илимий адабияттын сапатын сактоодо жана анын ишенимдүүлүгүн, актуалдуулугун камсыз кылууда негизги ролду ойнойт. Рецензия – илимий ишти жарыялоонун милдеттүү этабы.

Рецензенттер эксперттер болушат. Авторлор илимий иштерин журналга же конференцияга рецензияга тапшырганда, ал басылманын редакторлору макаланы кылдаттык менен карап чыгуу үчүн бир нече эксперттерди (көбүнчө кесиптештер же ушул тармактагы эксперттерди) дайындайт. Рецензенттер ишти кылдаттык менен текшерип, анын сапаты, ишенимдүүлүгү жана маанилүүлүгү жөнүндө пикирлерин беришет. Илимий чөйрөдө рецензиялоонун негизги максаттары:

- Сапатын баалоо: Рецензенттер илимий иштин илимий тактыгына, методология жагынан тууралыгына, логикалык

ирээттүүлүгүнө жана академиялык маанисине талдоо жүргүзүшөт.

- Оригиналдуулугун текшерүү: Рецензияланган иш оригиналдуу натыйжаларды камтышы жана тандалган изилдөө тармагына салым кошуусу керек. Рецензенттер иштин уникалдуулугун жана жаңы илимий ачылыштарын текшерешет.
- Каталарды оңдоо жана жакшыртуу: Рецензенттер илимий эмгектеги каталарды, так эместиктерди же кемчиликтерди аныктап, оңдоп-түзөө боюнча конструктивдүү комментарийлерди жана сунуштарды бере алышат.
- Жарыялоо тууралуу чечимди кабыл алуу: Рецензиялардын негизинде редакторлор чыгарманын жарыяланышын чечишет.

Рецензенттер илимий иштерди басып чыгарууда негизги ролду ойнойт. Рецензия илимий изилдөөлөрдүн сапатын тастыктоого, анын баалоо ыкмасын белгилөөгө жана изилдөө коомчулугунун тармактык өз ара байланышты жогорулатууга жардам берет. Сынга карабастан эксперттик баалоо (рецензия) илимий изилдөөлөрдү тастыктоодо кеңири тараган жалгыз ыкма бойдон калууда.

Рецензиянын төмөндөгүдөй түрлөрү белгилүү:

1. Бир тараптуу «анонимдүү» рецензия

(Single-Blind Review) – рецензенттердин аты-жөнү автордон жашырылган рецензиялоо ыкмасы. Бул рецензиялоонун кеңири та-

раган ыкмасы. Рецензиялоонун бул түрүнүн артыкчылыгы рецензенттин анонимдүүлүгү автордун таасиринен көз каранды болбогон чечимдерди кабыл алуусуна мүмкүнчүлүк берүүсү. Ал эми кемчиликтерине бир тармакта иштеген рецензенттер жарыялоо датасын кечендетүү үчүн рецензия берүүдөн баш тартып, ошону менен биринчилерден болуп жарыялоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болот деген коркунуч кирет. Рецензенттер автордун чыгармасына пикирин берип жаткан учурда, өзүнүн анонимдүүлүгүн колдонуп, ашкере сын айтып же катаал мамиле кылышы мүмкүн.

2. Эки жактуу «анонимдүү» рецензия

(Double-Blind Review) – рецензиялоонун бул түрүндө автор дагы, рецензент дагы анонимдүү болот. Автордун анонимдүүлүгү рецензенттин бир тараптуулугунан сактайт. Белгилүү авторлордун макалалары автордун аброюна эмес, мазмунуна карата каралат. Рецензиялоонун бул түрүнүн кемчиликтери, эгер материал тар чөйрөгө тиешелүү болсо, анын чындап эле «анонимдүү» болбошу ыктымалдыгын камтыйт. Рецензенттер көбүнчө анын жазуу стилине, макаланын темасына же мурунку иштеринин цитаталарына жараша авторду аныктай алышат.

3. Ачык рецензия (Open Peer Review) – рецензиялоонун бул түрү автор жана рецензент бири-бирин тааныган ачык процессте жүргүзүлөт. Кээ бир учурларда рецензиялоо процесси макала жарыяланганга чейин анын карап чыгуу тарыхы онлайнга чыгарылат.

Мындай рецензия катаал пикирлерден сактанууну, плагиатты алдын алуунун, рецензенттин өз иш планын тез арада

бүтүрүү максатын токтотуу менен ачык жана чынчыл сын - пикир алуунун эң мыкты жолу.

Мында рецензенттер сылыктык же башка себептерден улам, сын айтуудан карманышкандыгы же азайтышкандыгы кемчилик катары эсептелет.

4. Дагы ачыгыраак рецензия

(More Transparent Peer Review) – бул рецензенттердин академиялык басылмадагы ролун таанууга багытталган. Рецензенттердин салымдары көбүнчө жашыруун бойдон калат. Азыркы убакта көптөгөн журналдар макалалар менен бирге кошумча рецензия файлдарын дагы чыгарышат. Натыйжада, рецензенттердин жарыялоо процессинде чоң ролу таанылып, жарыяланган макалалардын сапаты жакшырып, окуу тажрыйбасы топтолууда.

Маалымат булактарын баалоо жөндөмдүүлүгү негизделген чечимдерди кабыл алууда жана ийгиликтүү окууда эң маанилүү болуп саналат. Булактардын тактыгын, ишенимдүүлүгүн, актуалдуулугун жана объективдүүлүгүн текшерүү колдонуучуларга алар таянган маалыматтын ишенимдүү, актуалдуу жана этикалык аспектилерге дал келгенине ишенүүгө жардам берет. Критикалык баалоо колдонуучуларга туура эмес маалыматты аныктоого, бир жактуулукту анализдөөгө жана актуалдуу жана тастыкталган далилдерге таянып тандоо жасоо мүмкүнчүлүгүн берет.

4-бөлүм. Ачык билим берүү ресурстары

Аныктамасы

АББРдин 5 аракети

Creative Commons ачык лицензиялары

Коомдук домен

АББР китепканалары

Аныктамасы

Ачык билим берүү ресурстары (АББР) (англ. Open Educational Resources) – глобалдык билим берүүдөгү технологиянын тез өнүгүү шартында пайда болгон жаңы концепция. АББР билим берүү ресурстарын оңой жана жеткиликтүү кылуу маселесине багытталат жана өз алдынча окуунун зарылдыгын колдойт. АББР инновациялык жана альтернативдүү окутуу ыкмаларын колдонууга түрткү берүүчү жана маалымат, билим менен бөлүшүүнүн мүмкүнчүлүгү. Интеллектуалдык материалдарга жетүүнүн чектөөсү окууну жайлатат, ал эми АББР өмүр бою билим алуу үчүн санариптик материалга акысыз мүмкүнчүлүк берүүнүн негизги куралы болуп саналат.

«Ачык билим берүү ресурстары» түшүнүгү 2002-жылы ЮНЕСКОнун глобалдык форумунда аныкталган:

«Ачык билим берүү ресурстары – бул ачык колдонуу үчүн жайгаштырылган же аларды акысыз колдонууга жана үчүнчү

тараптардын өзгөртүүлөрүнө уруксат берүүчү ачык лицензиясы менен чыгарылган окутуучу жана илимий ресурстар⁵».

АББР концепциясы билим берүү тармагын демократиялаштырууга багытталган. Ачык билим берүү ресурстары жеткиликтүү материалдар гана эмес, ошондой эле аларды АББР концепциясына интеграцияланган ачык лицензиялардын негизинде кайра колдонууга жана адаптациялоого болот. Демек, ачык лицензия интеллектуалдык менчик укуктарын тааныган лицензия болуп саналат, авторлорго өзүнүн жеке автордук укугун сактап калууга мүмкүндүк берүү менен бирге чыгармаларын колдонууга, көчүрүүгө, таркатууга жана ыңгайлаштырууга чектелген уруксатын берет.

Ачык билим берүү ресурстары бир катар артыкчылыктарды сунуштайт. АББР акысыз жайылтылышы, кайра иштетилиши, өзгөртүлүшү жана бөлүштүрүлүшү мүмкүн. АББР окуу материалдарын, усулдук жана практикалык материалдарды камтыган билим берүүнүн кеңири тармагын камтыйт. АББР ар кандай форматта болот жана ар кандай жол менен таркатылышы мүмкүн. АББРдин негизги артыкчылыгы – билим берүүдөгү түрдүү коомчулуктун талабына жараша материалды өзгөртүп, андан ары жакшыртуу мүмкүнчүлүгү.

Ошондой эле АББР билим берүү тармагында инновациялык жана альтернативдүү ыкмаларды колдонууга түрткү берет

⁵ <https://www.unesco.org/en/communication-information/open-solutions/open-educational-resources>

жана биргелешкен кызматташууну, өнөктөштүктү өнүктүрүүгө багытталат.

АББРдин 5 аракетин

Ачык лицензиялоонун алкагында ачык билим берүү ресурстары менен иштөөдө, адатта, АББРдин 5 аракетин деп аталган аракеттерди колдонууга болот (англ. 5 R). Бул материалдарды колдонуу, көчүрүү, таркатуу, ошондой эле жаңы материалды жаратуу үчүн өзгөртүүнү, редакциялоону киргизүүнү камтыйт. Бул иш аракеттер автордон (автордук укук ээси) уруксат сурабастан жүргүзүлүшү мүмкүн, анткени ачык лицензиянын шарттарында чектөөлөр көрсөтүлгөн.

6-таблица. АББРдин 5 аракетин

Иш аракет	Уруксат
Сактоо - Retain	Чыгарма жаратуу, ээлик кылуу жана таркатылышын көзөмөлдөө.
Кайра колдонуу - Reuse	Чыгарманы ар кандай жолдор менен колдонуу.
Оңдоо - Revise	Адаптациялоо, оңдоо, жаңы материалды жаратуу же толугу менен өзгөртүү.
Ремикс - Remix	Жаңы чыгарма жаратуу үчүн баштапкы материал же өзгөртүлгөн материалды жаңы материал менен айкалыштыруу.
Кайра таратуу - Redistribute	Алгачкы материалдын оригиналдуу өзгөртүүлөрү менен бөлүшүү.

Ачык билим берүү ресурстары менен иштөөдө бир нече аспектилерди эске алуу маанилүү, айрыкча материалдарды оңдоо жана андан ары жайылтуу мүмкүнчүлүгү тууралуу. Материалдарды редакциялоо мүмкүнчүлүгү алардын сапатына жана ишенимдүүлүгүнө кылдат көзөмөл жүргүзүүнү талап кылат. Көпчүлүк АББР онлайн болгондуктан, технологиялык ресурстарды чектелген адамдарга колдонуу кыйынга турат. Автордук укук жана лицензиялык шарттарды сактоо да АББР менен иштөөдө маанилүү аспект болуп саналат.

Creative Commons ачык лицензиялары

Ачык билим берүү ресурстары автордук укукка альтернатива катары ачык Creative Commons лицензияларын колдонууну негизделген. 2002-жылы Creative Commons эл аралык коомдук уюму автордук укук ээлерине өз чыгармаларын кеңири жана эркин жайылтууга, керектөөчүлөргө ал чыгармаларды мыйзамдуу жана ийкемдүү колдонууга мүмкүндүк берүүчү үлгүдөгү лицензия жана мыйзамдуу коомдук лицензияларды иштеп чыккан. Ачык лицензиялар алгач тексттерге, үндөргө, видеолорго жана сүрөттөрдү колдонууга киргизилген. Лицензиялар өз курстарын коомчулукка жеткиликтүү кыла баштаган АКШнын алдыңкы университеттери тарабынан колдоого алынган.

Creative Commons лицензиялары – алар тиркелген чыгармаларды колдонуу шарттарын сүрөттөгөн бирдиктүү тексттердин тобу. Алар лицензия түрүндөгү деталдуу, мыйзамдуу түрдө тиркешрилген текстти, эң жеткиликтүү тилде негизги шарттарды

камтыган кыскача сыпаттаманы жана компьютердик программа-лар тарабынан автоматтык түрдө таануу үчүн версияны камтыйт. Сиздин эмгегиңизди (интеллектуалдык менчик) пайдалануунун эң жакшы вариантын тандоо үчүн лицензиянын 4 негизги эле-менти бар экендигин эске алуу керек, алардын айкалышында лицензиянын 6 түрү берилет.

7-таблица. Creative Commons элементтери.

Элементтин аталышы	Символдун мааниси	Графикалык мааниси	Түшүндүрмөсү
Атрибуция (Attribution)	BY		Чыгарманын авторун көрсөтүү талабы.
Коммерциялык эмес колдонуу (NonCommercial)	NC		Чыгарманы пайда табуу максатында колдонууга жол бербөө.
Туунду чыгармалар жок (NoDerivs)	ND		Туунду чыгармаларды жаратууга тыюу салуу.
Шарттарга жараша (ShareAlike)	SA		Туунду чыгармаларды оригиналдуу чыгармага лицензиянын шарттарында гана жайылтуу талабы.

Учурда Creative Commons ачык лицензиясынын 6 негизги лицензиясы бар. Creative Commons лицензиялары авторго берилген укуктардын мөөнөтүнүн ичинде жарактуу, б.а., эгерде чыгарма лицензияланган болсо, анда анын лицензиясын жокко чыгарууга болбойт. Автордук укуктун ээси кандайдыр бир чыгарманы Creative Commons лицензиясы боюнча жайылтууну токтотушу мүмкүн, бирок учурдагы нускаларды колдонуудан чыгарууга же Creative Commons лицензиясы боюнча жасалган жаңы нускаларды токтотууга болбойт. Бардык лицензиялар атрибуцияны талап кылат.

8-таблица. Creative Commons лицензиясы.

Лицензиянын аталышы	Түшүндүрмөсү
<p>Авторду көрсөтүү лицензиясы Creative Commons Attribution CC BY</p> 	<p>Бул лицензия чыгарманы көчүрүүгө, жайылтууга, пайдаланууга уруксат берет. Эгерде сиз талаптарга жооп берсеңиз, анда ал чыгарма менен каалаган нерсени кыла аласыз, ошондой эле басып чыгарууга дагы мүмкүнчүлүк түзүлөт.</p> <p>http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/</p>
<p>Шарттарды сактоо менен колдонуу лицензиясы Creative Commons Attribution-ShareAlike CC BY-SA</p> 	<p>Бул лицензия туунду чыгармалар окшош шарттарда лицензияланган шартта чыгарманы ар кандай жол менен чыгарууга, көчүрүүгө жана жайылтууга мүмкүнчүлүк берет.</p> <p>http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/</p>

Лицензиянын аталышы	Түшүндүрмөсү
<p>Өзгөртүүсүз колдонуу лицензиясы Creative Commons Attribution-NoDerivs CC BY-ND</p> 	<p>Бул лицензия чыгарманы адаптациялоого тыюу салат. Чыгарма жарыяланышы, таркатылышы, көчүрүлүшү жана пайда табуу максатта колдонулушу мүмкүн. Бирок ал CC ачык лицензияларында көрсөтүлгөн формада гана болууга тийиш.</p> <p>http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0</p>
<p>Пайда табуу максатта колдонбоо лицензиясы Creative Commons Attribution Non-Commercial CC BY – NC</p> 	<p>Бардык туунду чыгармалар пайда табуу максатында эмес колдонулушу керек. Ошол эле учурда баштапкы булак, автор, чыгарманын статусу жана киргизилген бардык өзгөртүүлөр жөнүндө маалыматтарды көрсөтүү зарыл.</p> <p>http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/</p>
<p>Бир эле шартта, пайда табуу максатында эмес колдонуу жана жайылтуу лицензиясы Creative Commons Attribution Non-Commercial CC BY- NC- SA</p> 	<p>Пайда табуу максатында колдонбоо. Ошондой эле бардык туунду иштер CC BY-SA боюнча лицензияланууга тийиш.</p> <p>http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/</p>
<p>Эч өзгөртүүсүз, пайда табуу максатта колдонбоо лицензиясы Creative Commons Attribution-NoDerivs CC BY-ND</p> 	<p>Эң чектелген лицензия. Авторду көрсөтүү, пайда табуу максатында колдонбоо. Мындан тышкары чыгармага өзгөртүүлөрдү киргизүүгө же кандайдыр бир жол менен анын бүтүндүгүн бузууга тыюу салынат.</p> <p>http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/</p>

Коомдук домен

Коомдук домен (англ. *public domain*) – автордук укуктун мөөнөтү бүткөн же эч качан автордук укукка ээ болбогон чыгармалардын жыйындысы. Тагыраак айтканда, чыгармага автордук укуктун күчүндө болуу мөөнөтүнүн бүтүшү алардын коомдук мүлктүн карамагына өткөндүгүн билдирет, экинчиси, эч качан коргоого алынбаган чыгармалар да коомдук мүлктүн карамагына өттү деп эсептелет. Коомдук мүлктүн карамагына өткөн чыгармаларды автордук сый акы төлөбөстөн эле бардык адам эркин пайдалана алат. Коомдук доменде жайгашкан чыгармаларды белгилөө үчүн атайын **Public Domain Mark** белгиси колдонулат.

Кээ бир учурда автордук укуктун ээси өзүнүн чыгармасына автордук укуктан баш тартканын жарыялап, аны коомдук доменге өткөрүп бере алат. Мындай учурда автор чыгарманы автордук укук коргоо менен чектебестен, акысыз пайдалануу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу үчүн түзүлгөн Creative Commons Zero (CC0) атайын куралын колдоно алат. Бул курал өз ишин коомдук доменге чыгарууну каалаган автордук укуктун ээси тарабынан гана колдонулат.

9-таблица. Коомдук домендин белгилери.

Белги	Түшүндүрмө
	<p>Автордук укуктан баш тартуу жана чыгарманы коомдук доменге өткөрүп берүү үчүн колдонулуучу бүткүл дүйнөлүк универсалдуу курал. Аны автордук укук ээси гана колдоно алат. Creative Commons лицензияларынан айырмаланып, Creative Commons Zero (CC0) программалык камсыздоого колдонулат.</p>
	<p>Коомдук энчиде болгон бөлөк авторлордун иштерин белгилөө үчүн колдонулат. Бул чыгармаларды Google кеңейтилген издөө ыкмасы сыяктуу издөө системалары аркылуу тапса болот.</p>

АББР китепканалары

Бүгүнкү күндө дүйнө жүзү боюнча Creative Commons лицензияларынын алдында 2 миллиарддан ашык чыгармалар жеткиликтүү. Авторлор өздөрүнүн чыгармалары менен бөлүшүп, ал эми колдонуучулар керектүү материалдарды таба алгандай көптөгөн АББР онлайн платформалары жана китепканалары бар. Төмөндө эң популярдуу глобалдык АББР китепканалары берилди.

OER Commons (<https://www.oercommons.org>) – мугалимдерге, колдонуучуларга англис тилиндеги АББР жана башка акысыз окуу материалдарын издөөгө жана табууга мүмкүнчүлүк берген

эң белгилүү акысыз онлайн китепканалардын бири. Биринчи жолу 2007-жылы түзүлгөн платформа көптөгөн билим берүү тармагындагы контентти камтыйт жана ачкыч сөздөр, сабактар, класстын деңгээли жана башка критерийлер боюнча материалдарды издөөгө мүмкүнчүлүк берет.

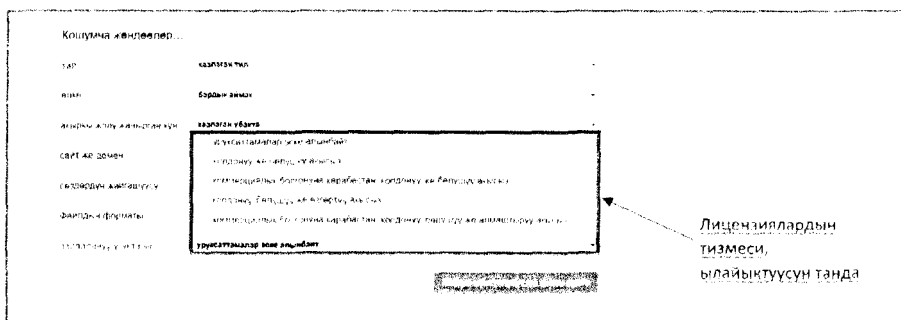
OpenStax (<https://openstax.org>) – Райс университетинин ачык лицензиянын алдында рецензияланган, окуу китептерин иштеп чыгуу үчүн 2012-жылы түзүлгөн коммерциялык эмес демилгеси. Ар кандай санарип форматында коомдук илим, гуманитардык жана так илимдер боюнча окуу китептерин акысыз тартуулайт. Ошондой эле мугалимдерге даяр тест, тапшырма жана презентация материалдарын сунуштайт. Окуу материалдарынын сапатын жогорулатуу үчүн рецензияланат. Окуу материалдарын колдонгон мугалимдер өз сын-пикирлерин жана сунуштарын жөнөтө алышат. Сунуштардын негизинде редакцияланган жаңы окуу китептери жарыяланат.

Open Textbook Library (<https://open.umn.edu/opentextbooks>) – Миннесота университетинин платформасы бизнес, программалык инженерия, гуманитардык жана коомдук илим, журналистика, укук, математика, медицина боюнча 1000ден ашуун окуу китептерин тартуулайт. Окуу китептери авторлор же басмакана тарабынан ачык лицензиялар алдында жайылтуу максатында тартууланган. Платформа толук ачыктык принцибин карманат. Эгерде чыгарманын лицензиясы CC ND (Туунду жок) компонентин камтыса жана туунду иштерге жол бербесе, ал чыгарма кабыл алынбайт.

BC Campus OpEd (<https://open.bccampus.ca>) – Канаданын Британ Колумбия аймагындагы 30дан ашык билим берүү мекемелеринин ачык билим берүү ресурстарын бириктирген масштабдуу долбоору. Жыйнакка 369 окуу китептери, ошондой эле түрдүү дисциплиналар боюнча окуу-методикалык материалдар киргизилген.

MERLOT (<https://www.merlot.org>) – окутуу жана методикалык материалдарга, ошондой эле окутуу куралдарына жеткиликтүүлүктү камсыз кылган эл аралык платформа. Платформада тартууланган материалдардын жыйнагы дүйнөнүн ар тарабынын мугалимдери, методисттери, билим берүү системасында эмгектенген изилдөөчүлөр тарабынан толукталат. Коллекция дүйнө жүзү боюнча 4000ден ашык окуу жайынын 100 000ден ашык материалын камтыйт. АББР окуу дисциплина, материалдын түрлөрү, окуу деңгээли, форматы жана башка көптөгөн параметрлери боюнча издөөгө болот.

АББР материалдарын издөөдө Google издөө системасын колдонууга болот. Туура натыйжаларды алуу үчүн кеңейтилген издөө ыкмасын колдонуп, тиешелүү иргөө тандалат.

15-сүрөт. Google издөө системасында иргөө «права на использование».

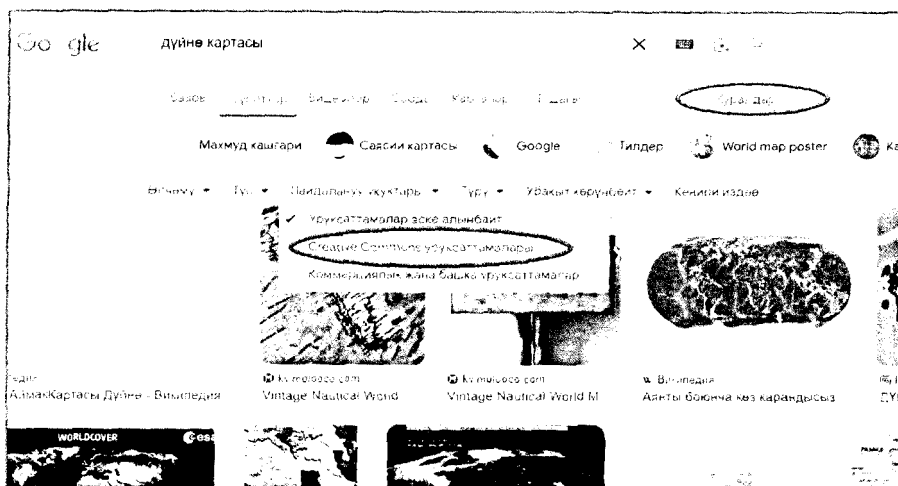
Ачык лицензия менен чыгарылган сүрөттөрдү издөө

Билим берүү тармагында сүрөттөрдү жана чиймелерди колдонуу зарылчылыгы келип чыгат. Ошол себептен автордук укук визуалдык чыгармага да тийиш экенин эстен чыгарбоо керек. Атайын ачык лицензия менен чыгарылган визуалдык жана аудио-материалдарды камтыган китепканалар бар.

Creative Commons китепканасы (<https://wordpress.org/openverse/>) коомдук доменде 600 миллиондон ашык сүрөттөрдү жана аудио файлдарды Creative Commons лицензиясы менен чыгарат. Маалымат издөө процессинде ар бир лицензия үчүн иргөөнү колдонуу мүмкүн.

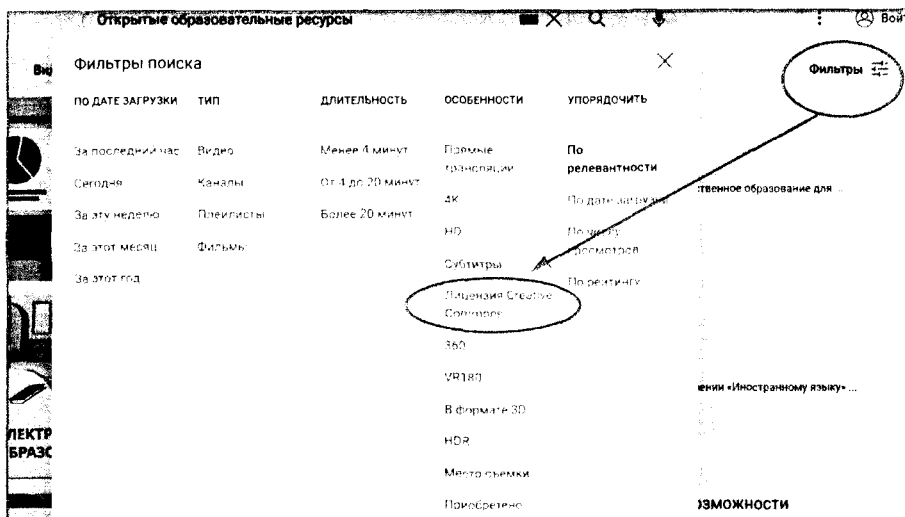
Wikimedia Commons (<https://commons.wikimedia.org>) – эркин жайылтууга, өзгөртүүгө жана каалаган максатта колдонууга мүмкүн болгон медиафайлдардын (сүрөттөр, аудиофайл, видеофайл ж.б.) кампасы.

Ачык лицензия алдындагы сүрөттөрдү издөө үчүн Google колдонууга мүмкүн. Ал үчүн туура келген иргөөнү тандоо зарыл **Куралдар --- Пайдалануу укуктары -- Creative Commons уруксаттамалары.**

16-сүрөт. Google издөө системасында сүрөт издөөдөгү иргөө «права использования».

YouTube видеоматериалдарды издеп жатканда, ачык лицензиялары бар видеолорду тандоо үчүн тиешелүү иргөө куралын колдонууга болот.

17-сүрөт. YouTube издөө системасындагы иргөө «Лицензия Creative Commons».

АББР өзгөчө ресурстар чектелген чөйрөдө сапаттуу окуу материалдарын камсыздап, акысыз жана жеткиликтүү болгон ийкемдүү альтернатива болуп эсептелет. АББР ар кандай форматтарда иштелип чыгып, окутуучуларга жана окурмандарга иш жүргүзүүнү кыйла жеңилдетет.

АББР билим берүү сапатын жогорулатууда маанилүү ролду ойнойт. Мугалимдер даяр гана АББР колдонбостон, алардын негизинде ыңгайлаштырылган туунду материалдарды жарата алышат. Редакциялоо жана өзгөртүү процесси аркылуу АББР сапатын жогорулатып, ар түрдүү тилде, ар кандай билим берүү жана маданий контексттер үчүн материалдарды түзөт.

Пайдалуу ресурстардын тизмеси

Академиялык маалымат базалары

Ачык жеткиликтүүлүктөгү ресурстар

Англис тилин үйрөнүү үчүн ресурстар

Академиялык ресурстардын маалымат базалары

Ebsco search.ebscohost.com – прикладдык илимдер, бизнес жана башкаруу, гуманитардык, коомдук илимдер, физика-математика жана медицина боюнча 17 000 ден ашык журналдарды камтыган, жалпыланган толук тексттүү жана библиографиялык маалымат базасы.

Jstor www.jstor.org – толук тексттүү маалымат база 12 миллиондон ашык макала, китеп, сүрөткө 75 дисциплина боюнча баштапкы булактарга жетүүгө мүмкүнчүлүк берет. Ар кандай предметтик тармактарды камтыган: экономика, социология, бизнес, финансы, саясат таануу, математика, статистика, антропология, тарых, демография, билим берүү, тил илими ж.б. жыйнактардан турат.

Web of Science www.webofscience.com – илимий жана изилдөө иштерин колдоо үчүн иштелип чыккан бир нече библиометриялык жана реферативдик адабият издөө маалымат базаларынан турган платформа.

SCOPUS <https://www.scopus.com/> – илимий журналдар, китеп жана конференциянын материалдары сыяктуу рецензияланган адабияттарды камтыган библиометриялык жана реферативдик маалымат базасы.

EIFL консорциуму аркылуу Кыргызстандын китепканаларына жеткиликтүү болгон акысыз же арзандатылган маалымат базалары

MSPJournals <https://msp.org/publications/> – математика тармагы боюнча рецензияланган журналдардын топтому.

IMechE Journals <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/IMEchE> – машина куруу боюнча алдыңкы кесиптик жана академиялык коом болгон Механикалык инженерлер институтунан 18 журналынын толук тексттүү жыйнагы. Коллекция 1847-жылдан азыркы күнгө чейин машина куруунун бардык аспектилерин камтыйт.

Taylor&Francis <https://www.tandfonline.com/> – технология, гуманитардык жана коомдук илимдер, инженерия, медицина жана коомдук саламаттыкты сактоо боюнча 1600дөн ашык жогорку сапаттагы журналдардын дисциплиналар аралык маалымат базасы.

DeGruyter <https://www.degruyter.com/> – дисциплиналар аралык биология, химия, геология, тарых, математика, физика, инженерия, медицина, укук, китепкана жана маалымат илимдери, тил илими жана адабият таануу багытындагы 300дөн ашык алдыңкы журналдарды камтыган толук тексттүү маалымат базасы.

Sage <https://journals.sagepub.com/> – гуманитардык, коомдук илимдер, техникалык илимдер жана медицина боюнча алдыңкы эл аралык рецензияланган журналдарды камтыган толук тексттүү маалымат базасы.

Cambridge Journals Online <https://www.cambridge.org/core/> – дисциплиналар аралык толук тексттүү маалымат базасы, 411 алдыңкы журналдарды камтыйт, алардын ичинен 200дөн ашыгы илимий жана профессионалдуу коомчулукка басылып чыгат.

e-Duke Journals <https://read.dukeupress.edu/> – гуманитардык жана коомдук илимдер боюнча академиялык журналдардын толук тексттүү топтому.

Edward Elgar Ebooks and Journals <https://www.elgaronline.com/> – толук тексттүү укук, экономика, география, менеджмент боюнча рецензияланган 17 журналды, ошондой эле эл аралык өнүгүү жана экология боюнча 500дөн ашык аталыштагы электрондук китептерди камтыган топтом.

IOPscience <https://iopscience.iop.org> – 90дон ашык прикладдык илимдер, физика, математика, медицина боюнча илимий журналдардын жыйнагы.

Open Edition Journals <https://www.openedition.org/> – ар кандай академиялык басмаканалардан чогултулган гуманитардык жана коомдук илимдер боюнча 184 журналдын жыйнагы.

Royal Society Journals Collection <https://royalsociety.org/journals/> –

Королдук коомунун физика жана биология илимдери боюнча 8 алдыңкы журналдарын камтыган толук тексттүү маалымат базасы.

Ачык ресурстар

ArXiv <https://arxiv.org/> – физика, математика, информатика, биология ж.б. жаатындагы илимий макалалардын электрондук басылмаларынын архиви жана басылмалар. Басылмаларды ар кандай форматтарда бекер көчүрүп алса болот.

БАЗА: Bielefeld Academic Search Engine

<https://www.base-search.net> – бул Билефельд университети тарабынан иштелип чыккан академиялык издөө системасы. Алдыңкы академиялык басмаканалардын жана университеттердин 240 миллиондон ашык документтерине кирүү мүмкүнчүлүгүн берет, алардын 60% ашыгы ачык жеткиликтүү.

BC Campus OpEd <https://open.bccampus.ca> – Канаданын Британ Колумбия аймагындагы 30дан ашык билим берүү мекемелеринин ачык билим берүү ресурстарын бириктирген масштабдуу долбоор. Жыйнакка 369 окуу китептери, ошондой эле түрдүү дисциплиналар боюнча окуу-методикалык материалдар киргизилген.

Будапешттин Ачык Жеткиликтүүлүк Демилгеси

<https://www.budapestopenaccessinitiative.org> – бул ачык жеткиликтүүлүк концепциясын аныктаган жана ага жетүү үчүн негизги

стратегияларды белгилеген эл аралык демилге. Веб-сайт деталдуу документти жана ачык жеткиликтүүлүктү өнүктүрүү боюнча сунуштарды камтыйт.

Central Asian Journal of Water Research <https://water-ca.org> – Борбордук Азиядагы жана Евразиядагы суу ресурстарына жана айлана-чөйрөгө арналган илимий рецензияланган, дисциплиналар аралык, ачык жеткиликтүү электрондук журнал. Англис жана орус тилдеринде чыгарылат.

Cogprints: Cognitive Sciences Eprint Archive <https://web-archive.southampton.ac.uk/cogprints.org/> – көптөгөн тармактардагы: психология, неврология жана лингвистика жаатындагы, информатика, философия, биология боюнча өзүн өзү архивдөөчү макалалар үчүн электрондук архив.

Creative Commons <https://wordpress.org/openverse/> – Ачык Creative Commons лицензиясын тандоо үчүн онлайн курал. Автор өзүнүн чыгармасын ачык жеткиликтүү көрсөтүүнүн шарттарын тандай алат. Онлайн курал берилген параметрлерге ылайык лицензияны сунуш кылат.

DOAJ <https://doaj.org> – көптөгөн тилдердеги жана илимдин ар кандай тармактарындагы акысыз, толук тексттүү, илимий рецензияланган ачык жеткиликтүү журнал каталогу. Бүгүнкү күндө бул ачык жеткиликтүү басылмаларды индексөөнүн негизги куралы болуп саналат, ал ошондой эле бул журналдарды узак мөөнөттүү архивдөө мүмкүнчүлүгүн берет.

DOAB <https://www.doabooks.org/> – **Open Access Books Directory** индекстери жана илимий рецензияланган ачык кирүү китептерине жетүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат. 54 басмаканадан 1603 академиялык рецензияланган китептерге ачык мүмкүнчүлүк берет.

Figshare <https://figshare.com> – колдонуучу илимий изилдөөсүнүн натыйжасын чийме, сүрөт, видео түрүндө ачык жайылта ала турган онлайн репозиторий.

MIT OpenCourseWare <https://ocw.mit.edu> – Массачусетс технологиялык институтунун ачык курстары дүйнө жүзү боюнча колдонуучуларга акысыз жеткиликтүү 2500дөн ашык курстарды тартуулайт. Ар бир курста окуу программасы (силлабус), окуу материалы (лекциялык конспекттер, колдонулган адабият), тапшырмалар, видеолекциялар, ачык окуу китептери камтылган. Колдонуучулар кызыккан курстарды өз каалоосу боюнча окушат (диплом албай), ал эми мугалимдер материалдарды окутуу ишинде колдоно алышат.

OASIS <https://oasis.geneseo.edu> – Ачык билим берүү ресурстары менен иштөө үчүн бирдиктүү издөө интерфейсинин принцибинде иштеген издөө системасы. Нью-Йорк мамлекеттик университети тарабынан иштелип чыккан система, 114 булактан алынган 440 000дөн ашык ресурстарды бириктирет.

OER Commons <https://www.oercommons.org> – мугалимдерге, колдонуучуларга англис тилиндеги АББР жана башка акысыз окуу

материалдарын издөөгө жана табууга мүмкүндүк берген эң популярдуу акысыз онлайн китепкананын бири. Биринчи жолу 2007-жылы түзүлгөн платформа көптөгөн билим берүү тармактагы контентти камтыйт жана ачкыч сөздөр, сабактар, класстын деңгээли жана башка критерийлер боюнча материалдарды издөөгө мүмкүнчүлүк берет.

OpenStax <https://openstax.org> – Райс университети тарабынан сунушталган коммерциялык эмес демилге. 2012-жылы ачык лицензиянын алдында рецензияланган, окуу китептерин иштеп чыгуу үчүн түзүлгөн. Ар кандай санарип форматында коомдук илим, гуманитардык жана так илим боюнча окуу китептерин бекер тартуулайт. Ошондой эле мугалимдерге даяр тест, тапшырма жана презентация материалдарын сунуштайт.

Open Textbook Library <https://open.umn.edu/opentextbooks> – Миннесота университетинин платформасы, бизнес, программалык инженерия, гуманитардык жана коомдук илим, журналистика, укук, математика, медицина боюнча 1000ден ашуун окуу китептерин тартуулайт. Окуу китептери авторлор же басмакана тарабынан ачык лицензиялар алдында жайылтуу максатында тартууланган.

Open Access Week <https://www.openaccessweek.org/> – Эл аралык ачык жеткиликтүүлүк жумалыгынын веб-сайты. Билим берүү мекемелери, университеттер, колледждер, китепканалар, илимий борборлор жана башкалар катышкан программалар жана

иш-чаралар жөнүндө маалыматты сунуштайт. Иш-чара ачык жеткиликтүүлүктүн артыкчылыктары менен таанышууга, анын принциптерин ишке ашыруу боюнча тажрыйба жана идеялар менен бөлүшүүгө багытталган.

OpenAIRE <https://explore.openaire.eu> – Европалык ачык изилдөө маалымат базасы. 144 миллиондон ашык макалаларды, 17 миллион илимий маалыматтарды, ошондой эле илимий долбоорлор, программалык камсыздоо, илимий гранттар жана уюмдар жөнүндө маалыматтарды камтыйт.

PubMed <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov> – Америка Кошмо Штаттарынын Биотехнология маалыматы боюнча Улуттук борбору тарабынан түзүлгөн акысыз биомедициналык изилдөө системасы. Табигый илимдер боюнча, анын ичинде биомедицина, биоинженерия жана биофизика боюнча 30 миллиондон ашык материалдарды камтыйт. Портал ачык илим принциптерин жайылтып, изилдөөчүлөргө керектүү маалыматты эркин издөөгө мүмкүндүк берет.

Unpaywall <http://unpaywall.org/> – 32 миллиондон ашык илимий макалаларды камтыган ачык маалымат базасы. 50 000ден ашык басып чыгаруучулардан жана репозиторийлерден ачык жеткиликтүүлүк мазмунун чогултат жана аны табуу, көзөмөлдөө жана колдонууну жеңилдетет, изилдөө иштерин жана илимий макалаларды табууга жана мыйзамдуу түрдө бекер окууга мүмкүндүк берет.

Zenodo <https://zenodo.org/> – бул европалык OpenAIRE программасынын алкагында иштелип чыккан универсалдуу ачык жеткиликтүүлүктөгү репозиторий. Платформа изилдөөчүлөргө изилдөө иштерин, берилиштер топтомун, илимий программалык камсыздоону, отчетторду жана башка изилдөөгө тиешелүү санариптик документтерди сактоого мүмкүндүк берет. Ар бир өкүлчүлүк үчүн туруктуу санариптик объектинин идентификатору (DOI) түзүлөт, бул сакталган элементтерге шилтеме жасоону жеңилдетет.

Google академия <https://scholar.google.ru/schhp?hl=ru> – макалалардын, китептердин, диссертациялардын жана баяндамалардын тексти менен таанышууга жана эмгектердин цитаталарына көз салууга мүмкүнчүлүк берген илимий басылмалар үчүн белгилүү издөө системасы.

«Киберленинка» ачык китепканасы <https://cyberleninka.ru/> – Ачык жеткиликтүүлүктү жайылтуу максатына арналган илимий электрондук китепкана. Автордук укуктун ээси менен болгон келишимдин негизинде Creative Commons ачык лицензиясы менен чыгарылган илимий басылмаларга акысыз толук текстти камсыз кылат.

Ачык архивдер **Kyr Libnet** <http://arch.kyrlibnet.kg/> – бул сайт ачык архивдерди камтыйт. Электрондук каталогдун жана ачык архивдердин ишинин негизинде Кыргызстандын илимий жана жогорку окуу жайларынын китепканаларынын кызматташуусу, Кыргызстандын Электрондук китепканалар ассоциациясынын

мүчөлөрүнүн китепканалык жана маалыматтык ресурстары менен алмашуу үчүн бирдиктүү тармакты билдирет.

Улуттук статистикалык комитеттин ачык маалыматтары <http://www.stat.kg/ru/opendata/> – бул портал улуттук статистиканын ар кандай чөйрөлөрү боюнча ачык маалыматтарды сунуштайт. Маалыматтар Creative Commons ачык лицензиялары астында жарыяланып, бир нече форматта JSON, XML, ошондой эле Excel электрондук жадыбал түрүндө берилет.

ОБСЕ санариптик архивинде

<https://www.osce-academy.net/en/library/matheses/> – Кыргызстандагы ОБСЕ Академиясынын студенттеринин бүтүрүү иштери бар.

Борбордук Азиядагы Америка университетинин Санариптик Репозиторийи <https://dspace.auca.kg/> – БААУнун Санариптик Репозиторийи БААУнин жамаатынын мүчөлөрү тарабынан илимий жана башка чыгармачыл материалдарды чогултуу жана архивдөө үчүн онлайн платформа болуп саналат. Мазмуну төмөнкүлөрдү камтыйт: журналдык макалалар жана академиялык макалалар, окуу материалдары, аудиовизуалдык материалдар, китеп бөлүмдөрү жана конференциянын материалдары, тезистер, административдик документтер ж.б.

Англис тилин үйрөнүү үчүн ресурстар

American English americanenglish.state.gov/resources-and-programs – Америкалык англис тилин жана Америка маданиятын окутуу жана үйрөнүү үчүн ресурстардын онлайн платформасы. Платформада Америка маданиятына кызыккан англис тили мугалимдери жана башка бардык адамдар үчүн арналган китептер, окуу

пландары, интерактивдүү видеолор, аудиофайлдар жана башка материалдар бар.

Bloom Library bloomlibrary.org – ар кандай тилдерде акысыз китептерди тартуулаган дүйнөлүк платформа. Онлайн окууга, жүктөп алууга же басып чыгарууга мүмкүн болгон 12 000ден ашык китепти камтыйт.

English Teaching Forum americanenglish.state.gov/forum – чейрек сайын басылып чыгуучу англис тили мугалимдери үчүн кесиптик журнал. Квалификацияны жогорулатуу боюнча макалалар, методикалык иштер жана кеңештерди камтыйт.

MERLOT <https://www.merlot.org> – окутуу жана методикалык материалдарга, ошондой эле окутуу куралдарына жеткиликтүүлүктү камсыз кылган эл аралык платформа. Платформада тартууланган материалдардын жыйнагы дүйнөнүн ар тарабынын мугалимдери, методисттери, билим берүү системасында эмгектенген изилдөөчүлөр тарабынан толукталат. Топтом дүйнө жүзү боюнча 4000ден ашык окуу жайынын 100 000ден ашык материалын камтыйт. АББРди окуу дисциплина, материалдын түрү, окуу деңгээли, форматы жана башка көптөгөн параметрлер боюнча издөөгө болот.

Online Professional English Network (OPEN)
<https://openenglishcommunity.org/> – англис тили мугалимдери үчүн виртуалдык окуу платформасы. Кайра колдонууга, ыңгайлаштырууга жана башкалар менен бөлүшүүгө мүмкүн болгон окуу материалдарына акысыз жетүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Project Gutenberg www.gutenberg.org – 70 миңден ашык электрондук китеп тартуулаган электрондук китепкана. Коомдук домдеги классикалык адабий чыгармаларды камтыйт.

**БИЛИМ БЕРҮҮ МЕКЕМЕЛЕРИ ҮЧҮН
ЭЛЕКТРОНДУК РЕСУРСТАР**

Практикалык колдонмо

Түзүүчүлөр: Бекбалаева Ж.А.,
Кожоканова Т. А., Керимова М.Т.,
Кыдыралиева Г.А.